

RAPORT

September 2025

Venemaa ja Hiina mõju Kesk-Aasias:
Uued suunad Kesk-Aasia riikide ning nende
naaberriikide sise- ja välispoliitikas

AUTORID

Alevtina Solovyeva, Betti Marie Peterson, Carl Frederick Liles, Ismet Suleymanov,
Jonathan Darvish-Kojori, Rodion Krupin, Vladimir Sazonov

Pealkiri: Venemaa ja Hiina mõju Kesk-Aasias: Euroopa väljavaated, murekohad ja tasakaaluotsingud. Uued suunad Kesk-Aasia riikide ning nende naaberriikide sise- ja välispoliitikas: põhjused, tagajärjed, väljavaated

Autorid: Alevtina Solovyeva, Betti Marie Peterson, Carl Frederick Liles, Ismet Suleymanov, Jonathan Darvish-Kojori, Rodion Krupin, Vladimir Sazonov

Kaanefoto: Putin, Xi ja Nazarbajev Šanghai Koostööorganisatsiooni tippkohtumisel, Kreml 2018.
Wikimedia Commons
Kujundus: Evelyn Pihla, Tartu Ülikooli Aasia keskus

Esmane esitlus: juuni 2025. Avaldamise aeg: september 2025
Kategooria: raport

Raport valmis Eesti Vabariigi Välisministeeriumi rahastatud projekti „Venemaa ja Hiina mõju Kesk Aasias: Euroopa väljavaated, murekohad ja tasakaaluotsingud“ raames. Projekti administratiivjuht: Elo Süld, Tartu Ülikooli Aasia keskuse juht. Projekti uurimisjuht: Alevtina Solovyeva, Tartu Ülikooli orientalistikakeskuse juht.

Käesolevas raportis esitatud seisukohad ja arvamused on autorite omad ega pruugi kajastada seotud asutuste või rahastajate ametlikku poliitikat või seisukohti. Uuringu autorid vastutavad võimalike vigade ja puuduste eest.

Tartu Ülikool
Ülikooli 18, Tartu 50090, Eesti

Raporti autorid

Alevtina Solovyeva (PhD) on Tartu Ülikooli orientalistikakeskuse ja Mongoolia uurimislabori juhataja, kes spetsialiseerub Aasia uuringutele, Hiina ja Mongoolia uuringutele, folklooriteadusele, ajaloolisele ja sotsiaalsele antropoloogiale ning sotsiaalteadustele. Alevtina Solovyeva on projekti vastutav täitja.

Betti Marie Peterson (MA) on folkloori- ja aasia uuringute spetsialist Tartu Ülikooli orientalistikakeskuses. Ta keskendub Korea ja Kesk-Aasia regionaalsetele teemadele, tegeleb Tartu Ülikooli ja Korea uurimisasutuste koostöö edendamise ning korea kultuuri alaste teemade tutvustamisega laiemale ringile.

Carl Frederick Liles (MA) on Tartu Ülikooli orientalistikakeskuse uuringuassistent. Ta keskendub eelkõige Kesk-Aasia piirkonna poliitikale ja julgoleku teemadele, uurides nende mõju piirkondlikele ja rahvusvahelistele arengutele

Ismet Suleimanov (MA) on Tartu Ülikooli orientalistikakeskuse nooremteadur, kes keskendub mälu ja genotsiiduuringutele, fokuseerides kollektiivsetele traumadele post-sotsialistlikus ruumis ning inimõiguste olukorrale Kesk-Aasia piirkonnas.

Jonathan Darvish-Kojori (BA) on bakalaureusetudeng Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudis ning õpib etnoloogiat, kirjandust ja soome-ugri keeleteadust.

Rodion Krupin (MA) on Tartu Ülikooli orientalistikakeskuse uuringuassistent ja kommunikatsioonijuht. Ta keskendub Jaapani uuringutele, rahvusvahelistele suhetele ning Aasia piirkonna kaasaegsele poliitikale.

Vladimir Sazonov (PhD) on Tartu Ülikooli orientalistikakeskuse kaasprofessor, kes tegeleb poliitika, (kultuuri)ajaloo ja julgoleku teemadega, keskendudes Lähis-Idale ja tänapäeva Venemaale. Vladimir Sazonov on projekti põhitäitja.

SISUKORD

Kokkuvõte	4
1. Sisepoliitilised arengusuunad ja rahvusvahelised järeloomid	6
1.1. Usbekistani soiku vajunud reformid: Shavkat Mirziyoyevi lubadused heaolu ja arengu kohta kaheksa aastat hiljem.....	6
1.2. Ootuspärane areng: Emomali Rahmoni autoritaarne võim Tadžikistani stabiilsuse tagajana	8
1.3. Verine jaanuar: Kasõm-Žomart Tokajev Kasahstani demokraatia ja autokraatia ristteel	11
1.4. Kõrgõzstan pärast 2020. aasta revolutsiooni: kodanikuühiskonna mahasurumine ja sõbralik neutraalsus Venemaa suhtes.....	13
1.5. Tõrkmenistani kolmas president: totalitarism muutub perekonnaäriks	14
2. Muutused piirkondlikel energiaturgudel.....	17
2.1. Uudishimu reaktori vastu: Kasahstan uurib tuumaenergial põhinevat tulevikku	17
2.2. Tõrkmenistani gaas otsib uusi sihtkohti, kuid väljavaated on ebakindlad	20
3. Mitmesuunaline välispoliitika ja partnerlussuhete arendamine Kesk-Aasias	22
3.1. ELi strateegilised plaanid Kesk-Aasias ja naaberpiirkondades.....	23
3.2. Venemaa kohalolek Kesk-Aasias.....	27
3.3. Trans-Kaspia marsruut: väljakutsed, väljavaated ja Kesk-Aasia roll.....	30
Kasutatud kirjandus	32

Kokkuvõte

Siin esitatakse lühikokkuvõte käesolevas raportis käsitletavatest küsimustest ja meie järeldustest. Täpsemalt vaadeldakse neid iga peatüki alguses ja üksikasjalikumalt igas alapeatükis. Üldiselt järeldame, et suhetes Kesk-Aasiaga on Euroopa Liit ja Eesti jõudnud kriitilisse punkti: praegu kujutab Venemaa ohtu nii Euroopale kui ka Kesk-Aasia riikidele, kuid läbimõeldud tegutsemisel strateegiliste eesmärkide suunas on ELil võimalus parandada julgeolekuolukorda mõlemas piirkonnas ning vähendada Venemaa tegevusest tulenevat ohtu. Oluliste strateegiliste eesmärkide püstitamine nõuab aga praeguses ebakindlas olukorras küllaltki suuri majanduslikke ja poliitilisi investeeringuid.

1. Sise- ja välispoliitilised suundumused ning rahvusvahelised järeldused: kuidas on viimase kümne aasta muutused Kesk-Aasia sisepoliitikas mõjutanud piirkonnasiseseid ja piirkondade vahelisi suhteid?

- Kuigi 2010. aastate teine pool tundus olevat piirkonna tulevikuväljavaadete suhtes optimistlikum, on 2020. aastad seni kaasa toonud demokraatlike reformide stagnatsiooni või isegi tagasimineku ning autoritaarsete tendentside tugevnemise.
- Seejuures on Kesk-Aasia riikide omavahelised suhted paranenud, mis lihtsustab koostööd nii piirkonnasiseselt kui Kesk-Aasiaga tervikuna.
- Autoritaarsuse kasv ning Kesk-Aasia riikide tihe koostöö Venemaa ja Hiinaga muudab olukorra ELi ja Kesk-Aasia suhetes keeruliseks. Samas on ELi jätkuv koostöö Kesk-Aasiaga oluline mõlema piirkonna huvides.

2. Muutused piirkondlikel energiaturgudel: kuidas on geopoliitilises kontekstis muutunud Kesk-Aasia roll energia importija ja eksportijana ?

- Enne Venemaa 2022. aasta täiemahulist sissetungi Ukrainasse otsisid Kesk-Aasia riigid (eesotsas Türgemistaniga) oma maagaasi toodangu ekspordiks uusi turge. Ühelt poolt kliimamuutuse ja vananeva taristu ning teisalt Vene maagaasi odavnemise tõttu on aga Kesk-Aasia energiaturgudel viimastel aastatel toimunud olulised muutused.
- Kesk-Aasia riigid on üha rohkem huvitatud kodumaise tuumaenergiavõimekuse arendamisest ning piirkonna maavarade kõrgemast väärimdamisest.
- Kesk-Aasia energiaturgudel Venemaale või Hiinale konkurentsi pakkumiseks peaks EL tegema suuremahulisi ja riskantseid investeeringuid piirkonna taristu arendamisesse. ELi jaoks reaalsem strateegia on praegu edendada koostööd taastuvenergia ja kõrgemat oskusteavet eeldavate arenduste vallas.

3. Kesk-Aasia mitmesuunaline välispoliitika: millised on ELi võimalused uute partnerlussidemete loomiseks? Kuidas mõjutavad Venemaa sidemed piirkonna riikidega ELi ja Kesk-Aasia tulevaseid suhteid?

- ELil ja Kesk-Aasia riikidel on tugev vastastikune huvi valdkondadeüleseks koostööks ning kaubavahetus kahe piirkonna vahel on märkimisväärselt kasvanud. Endiselt on aga ka olulisi takistusi, eelkõige Venemaale suunatud paralleelimport.
- Kuigi ELi (ja üksikute ELi liikmesriikide) ning Kesk-Aasia vahelised diplomaatilised suhted on viimastel aastatel edenenu, avaldavad Venemaa huvide endiselt piirkonna sise- ja välispoliitikale suurimat mõju. Et Kesk-Aasia riigid sidemeid Venemaaga realselt piiraksid, peab EL lisaks strateegilistele argumentidele (nt julgeoleku ja

kliimaprobleemide alal) välja pakkuma ka omapoolseid lahendusi alternatiiviks Vene investeeringutele jt lubadustele.

- Eesti võib mängida olulist rolli mitmes poliitikaalises, kas ELi või omaenda kahepoolsete algatuste kaudu.
- Kuigi Keskkoridoril on potentsiaal tugevdada ELi ja Aasia vahelist kaubandust jättes Venemaa transiitriigina tarneahelast välja, ei ole selle valmimise osas toimunud olulisi edasiminekuid. Keskkoridori väljaehitamine sõltub mitmest asjaolust, ennekõike infrastruktuuri laiendamisest ja kõigi projektiga seotud riikide sujuvast koostööst, mis siiani on aga osutunud keeruliseks.

Arvestades autokraatlike tegutsejate arvukust piirkonnas, tuleb märkida, et autoritaarsuse ülemaailmse kasvu piiramisel on otsustava tähtsusega demokraatlike riikide hästi organiseeritud ja tulemuslik koostöö. Samas võib läbimõtlematu koostöö autoritaarsete režiimidega avaldada kahjulikku mõju. Mõned riskid on järgmised:

1. olemasolevate võimustruktuuride tugevdamine ja režiimide legitimeerimine,
2. segaste sõnumite edastamine demokraatiale pühendumise osas
3. suutmatus märgata autoritaarsete režiimide näiliselt demokraatliku keelekasutuse või väidetavate demokraatlike reformide taga toimuvaid demokraatiat kahjustavaid protsesse
4. investorite rahaliste vahendite ja muude ressursside korruptiivne väärkasutamine.

Lisaks läbimõeldud ja ühistele väärtustele rajatud tegevusplaanile on oluline koostada tõhus strateegia kavandatud meetmete mõju hindamiseks. Keskendudes kergesti mõõdetavatele eesmärkidele ja tulemustele on oht mitte märgata koostööprojektide raames toimuvaid protsesse, mis reaalsuses tugevdavad autoritaarseid võimustruktuure.

Mõned strateegiad riskide maandamiseks

1. strateegiliste eesmärkide seadmine vastavalt oma läbirääkimispositsioonile,
2. riskianalüüs koos konkreetsete strateegiatega nende riskide maandamiseks,
3. ühtne arusaam tegevuste eesmärkidest ja oodatavatest tulemustest, kõik projektide meetmed peavad olema on nendega kooskõlas,
4. selge ülevaade vastutavatest isikutest ning nende vastutuse all olevatest valdkondadest.

1. Sisepoliitilised arengusuunad ja rahvusvahelised järelmid

Sise- ja välispoliitilised suundumused ning rahvusvahelised järelmid: kuidas on viimase kümne aasta muutused Kesk-Aasia sisepoliitikas mõjutanud piirkonnasiseseid ja piirkondade vahelisi suhteid?

Ülevaade

Käesolevas osas keskendutakse muutustele viie endise Nõukogude Kesk-Aasia riigi sisepoliitikas ja nende tagajärgedele välispoliitikas. Hoolimata ühistest piirkondlikest suundumustest on iga riigi poliitiline areng olnud ainulaadne, mistõttu tuleb iga riiki analüüsida erinevas ajalisel raamistikus.

Iga riigi analüüs keskendub peamistele poliitilistele murrangutele ja olulistele muutustele, mis on viimase kümne aasta jooksul toimunud (erandiks on Tadžikistan, kus 1990. aastate kodusõda on endiselt peamine iseseisvumisjärgne poliitiline sündmus, mis määrab praegust olukorda) ning sellele, kuidas need sündmused on mõjutanud iga riigi praegust poliitilist ja majanduslikku olukorda.

Peamised järeldused

Viimase kümne aasta jooksul on Kesk-Aasia riikide valitsustes esile kerkinud mitu uut liidrit. Uurides Usbekistani, Kasahstani, Kõrgõzstani ja Türgmenistani, kus on riigipea vahetunud, ning Tadžikistani, kus riigipea on jäänud samaks, leiame kaks laiemat suundumust:

1. reformide varjus üha tugevnev autoritarism;
2. piirkondade vahelise ja piirkonnasisese koostöö tihenemine.

Kuna alates 2022. aastast on Venemaa tähelepanu piirkonnale vähenenud, on viis Kesk-Aasia riiki püüdnud ühiseid probleeme lahendada otseses koostöös. Konsultatiivsed tippkohtumised (sageli kõigi viie presidendi osalusel) on sagenenud ja muutunud tulemuslikumaks: 2024. aasta juunis toimunud kuuendal Kesk-Aasia riigipeade konsultatiivkohtumisel kiitsid riigijuhid heaks tegevuskava 2027. aastani ning „Kesk-Aasia 2040“ strateegia (Dgap, 2024). Viie riigi vaheline kaubandus on aastatel 2018–2024 kasvanud umbes 80%.

Kuigi autoritaarsuse kasv on piirkonna riikide siseasjades kaasa toonud kodanikuvabaduste, sõltumatu ajakirjanduse ja tõelise opositsiooni nõrgenemise, on majanduslik ja poliitiline koostöö Kesk-Aasia riikide vahel ja välisriikidega muutunud eelmiste aastakümnetega võrreldes sujuvamaks. Usbekistanis, Tadžikistanis ja Türgmenistanis on valitsevad perekonnad üha enam oma positsioone kindlustanud, tagades järgmisteks aastateks nende riikide dünastilise. **Meie prognoos näitab, et edasine koostöö Kesk-Aasia riikidega kujutab endast läbirääkimisi väheste, kitsa autokraatliku poliitilise hierarhia tippu koondunud otsustajatega.**

1.1. Usbekistani soiku vajunud reformid: Shavkat Mirziyoyevi lubadused heaolu ja arengu kohta kaheksa aastat hiljem

Enne Usbekistani presidendi Islam Karimovi surma 2016. aastal oli Shavkat Mirziyoyev 13 aastat Usbekistani peaminister ja seega olemasolevasse võimustruktuuri hästi juurdunud.

Sellegipoolest on Mirziyoyevi valitsus sidemed oma karimovlike juurtega läbi lõiganud, vahetades võimu kindlustamiseks esimese kahe aasta jooksul välja märkimisväärse osa valitsusametnikest (Pannier, 2018). Selle aja jooksul saavutas Mirziyoyev poliitilise konsensuse Usbekistani majanduseliidiga (sh kuritegeliku allmaailma mõjukate liikmetega), et tagada peaaegu täielik lojaalsus valitsusele.

Mirziyoyevi valitsemisaega on tervitatud kui olulist muutust (The Economist, 2019). Majanduse liberaliseerimine, inimõiguste olukorra paranemine, Karimovi režiimi (mõnede) rikkumiste tunnistamine ja sõltumatu meedia tekkimine on enamiku Usbekistani elanike elus toonud kaasa tuntavad muutused. Usbekistani SKP on Mirziyoyevi valitsemisajal järjekindlalt kasvanud, sundtöö on vähenenud, väliskaubandus suurenenud ja välismaiseid otseinvesteeringuid on edukalt hallatud (Bartlett, 2021). Riigiettevõtete tegevuse jätkumine ja kohaliku eliidi monopoolne seisund mitmetes majandussektorites seavad aga piirid sellele, kui liberaalne on Mirziyoyevi majanduspoliitika nüüd ja tulevikus (Umarova, 2023). Reformid on aidanud Mirziyoyevil distantseeruda Karimovi valitsusest, esitledes end reformaatori ja rahvamehena (Pannier, 2018): näiteks kasutasid Mirziyoyevi esimesed rünnakud valitsusasutuste ja ametnike suunas vahetult pärast Karimovi surma ära rahva rahulolematust riigi iseseisvumisjärgse olukorraga (Pannier, 2021).

Hoolimata Mirziyoyevi varasematest edusammudest inimõiguste ja majanduse liberaliseerimise valdkonnas, on alates 2021. aastast tema sisepoliitilised reformid muutunud ebamäärasemaks. Tema põhiseadusreform vallandas 2022. aastal protestid ja verised repressioonid Karakalpakkia autonoomses vabariigis vastuseks piirkonna eraldumisõiguse kaotamisele, mis küll uude põhiseadusesse alles jäi. Uuendused võeti lõpuks siiski vastu ja võimaldavad Mirziyoyevil pikendada oma pidevat valitsemisaega 2037. aastani, hajutades kõik illusioonid, et autoritaarne repressioon Usbekistanis lähitulevikus lõpeb (Benson, 2023). Ka on seiskunud meedia liberaliseerimine, millega esmalt kohe peale Mirziyoyevi presidendikssaamist alustati. Samuti on viimastel aastatel stagneerunud arengud teistes inimõiguste valdkondades, hoolimata varasematest edusammudest (Terzian, 2025).

Protestide mahasurumine Karakalpakkias näitab vastuolu Mirziyoyevi seaduslikus võimuses: reformide elluviimise käigus on rohujuuretasandi opositsioon kasvanud mis annab võimaluse tema võimu konsolideerumisele vastu astuda (Sattarov, 2023).

Kuigi Mirziyoyevi positsioon paistab lähitulevikus stabiilsena, võib reformaatori kuvand osutada tema võimule ohtlikuks, kui elanikkond muutub rahulolematuks Mirziyoyevi suutmatusega täita oma lubadusi luua uus ja parem Usbekistan.

Lisaks jõuab Mirziyoyevi eliidi omavaheline võimuvõitlus mõnikord ka avalikkuse ette.

2024. aasta sügisel toimus väidetava majandusliku rivaalitseamise tagajärjel kõrge valitsusametniku atentaadikatse, mis viis mitme kõrgeima julgeolekuametniku väljavahetamiseni (Eurasianet 2024a). Suured muutused majanduses, suured infrastruktuuriprojektid ja kahanevad reservid võivad Mirziyoyevi jaoks järgmistel aastakümnetel kas vilja kanda või põhjustada suuri majanduslikke probleeme ja rahutusi (Eurasianet, 2024b).

Välispoliitikas on Mirziyoyev Karimovi poliitikast suuresti lahti öelnud (Toktogulov, 2021). Säilitades neutraalsuse ning jäädes välja sõjalistest ja majanduslikest blokkidest on Mirziyoyev avanud Usbekistani majanduse maailmale, mis on viinud välismaised otseinvesteeringud ja turistide arvu märkimisväärsele kasvule. Oma ametiajal on Mirziyoyev suhteid teiste Kesk-Aasia vabariikidega märgatavalt parandanud, kehtestades viisavabaduse, lõpetades piirivaidlused ja

liberaliseerides kaubavahetuse. Mirziyoyevi võimuletulek on võimaldanud palju paremat piirkondlikku koostööd kui enne 2016. aastat (Pannier, 2021).

Alates 2016. aastast on Usbekistan parandanud ka suhteid välispartneritega (kaubavahetus Venemaa ja Hiinaga on suurenenud, tugevnenud on diplomaatilised suhted USA ja Türgiga), mis kinnitab Mirziyoyevi head positsiooni rahvusvahelisel areenil. Sarnaselt teiste Kesk-Aasia riigijuhtidega suhtub Mirziyoyev 2022. aasta täiemahulisse sissetungi Ukrainasse oportunistlikult. Kuigi Usbekistanil puudub huvi konflikti ideoloogiliseks toetamiseks, jätkab ta äritegevust Venemaaga (nt energiasidemete tugevdamine) ja kaubavahetuse mitmekesistamist (nt Venemaast mööduvate kaubateede avamine) (AP, 2024; Eurasianet, 2025a).

Kokkuvõttes on Mirziyoyev saavutanud märkimisväärset edu sise- ja välispoliitikas, mis on oluliseks tagatiseks tema võimu ja poliitilise status quo säilimiseks. Mirziyoyevi jätkuva tegevuse tõttu võimu konsolideerimise suunas muutused riigi sisepoliitikas ilmselt seiskuvad; juhul kui **Mirziyoyev pühendub Usbekistani kaubavahetuse maksimeerimisele ja mitmesuunalise välispoliitika kinnistamisele, võivad võimalikud murrangulised arengud majanduses Mirziyoyevi võimu järgmistel aastatel kas kindlustada või nõrgendada.** Demokraatlike reformide seiskumisest hoolimata on Usbekistani majandus ja kodanikuühiskond võtnud suuna liberaliseerimisele (kuigi veel mõnevõrra piiratud), ning riigi kaubanduspotentsiaal ja Mirziyoyevi valitsuse aktiivne tegevus uute partnerite otsimisel viitavad kõik **sellele, et Usbekistan jääb piirkonnas ELi algatuste jaoks üheks dūnaamilisemaks partneriks.**

1.2. Ootuspärane areng: Emomali Rahmoni autoritaarne võim Tadžikistani stabiilsuse tagajana

Stabiilsus Emomali Rahmoni valitsemise ajal

Paljude tadžikkide jaoks on 1992.–1997. aasta kodusõda võrdluspunktiks kõigile teistele ajaloolistele sündmustele – ajalugu koosneb sellest, mis oli enne sõda, sõja ajal või pärast sõda (Roche, 2014: 67). Kodusõda ja selle tagajärjed on aktuaalsed ka praegu, 30 aastat hiljem, kujundades **elanikkonna ootusi stabiilsuse ja rahu suhtes, mida võib vajaduse korral saavutada autoritaarsete vahenditega.**

2020. aastatel on president Emomali Rahmon oma võimu konsolideerimist jätkanud. Parlament on Rahmoni juhitava Tadžikistani Rahvademokraatliku Partei (PDPT) kontrolli all. Tõenäoliselt valmistab president Rahmon ette võimu üleminekut oma pojale Rustam Emomalile, tagades sellega perekonna dünastia nagu Türgmenistanis ja tõenäoliselt ka Usbekistanis (Bertelsmann Stiftung, 2024: 3). Tadžikistan järgib lähiaastatel tõenäoliselt autoritaarset ja natsionalistlikku kurssi.

Sidusama riigi poole

20. sajandi Tadžikistanis sõltus isiku tõus sotsiaalses hierarhias sageli tema positsioonist ühiskonna väiksemas üksuses, näiteks külakogukonnas (Hohmann ja Roche 2017: 105–106). Poliitilised võrgustikud ja rühmitused moodustati sageli territoriaalse päritolu alusel (Dudoignon 1994: 80). Praegu on võim Tadžikistani lõuna- ja edelaosas peamiselt koulabide ja põhjas khoujandide käes.

Kodusõja tagajärjel on Tadžikistani kesk- ja kaguosa mägipiirkondade eliidi mõjuvõim üha vähenenud. Piirkonnas peaaegu puudub tänapäevane infrastruktuur (Bifolchi, 2023a) ning

2022. aastal likvideerisid Tadžikistani julgeolekujõud olulise osa piirkonna mitteametlikest võimustruktuuridest (Bertelsmann Stiftung, 2024). Pärast konflikti on Tadžikistani julgeolekujõud süütuid pamiirlasi suvaliselt vahistanud, kasutades igasuguse opositsiooni alistamiseks piinamist ja ähvardusi (Bifolchi, 2023a). 2020. aastatel on Tadžikistani julgeolekujõud on saanud olulist abi Hiinalt, Venemaalt ja Ameerika Ühendriikidelt (Bertelsmann Stiftung, 2024: 7).

Viimastel aastatel püüab Tadžikistani valitsus end kujutada Mägi-Badahšani autonoomse vilajeti sotsiaalmajandusliku ja poliitilise olukorra parandajana, luues eelkõige uusi töövõimalusi (peamiselt tööstusettevõtetes) ja astudes samme kultuurilise konsolideerumise ja kaasatuse suunas, et vältida etniliste pingete eskaleerumist. Vähemuste aktivistid väidavad, et need meetmed on suunatud pamiirlaste identiteedi allasurumisele ja hävitamisele (Minority Rights, 2024). Siiski **näivad viimased arengud viitavat stabiliseerumisele Mägi-Badahšani autonoomses vilajetis, kuigi tugevad kultuurilised ja poliitilised pinged kohaliku elanikkonna ja valitsuse vahel püsivad** (Khovar, 2023). Kui riigivastased meeleolud tulevikus tugevnevad, on võimalik, et Pamiiris tekivad usulistel alustel põhinevad ismailiitide vastupanuliikumised (Panfilova, 2022).

Reguleerides mitmesuguseid religioosseid ja kultuurilisi tavasid, rituaale ja pidustusi, püüab Rahmoni valitsus luua kogu Tadžikistani elanikkonna tugevamat kultuurilist sidusust (Government of the Republic of Tajikistan, 2024). Sageli põrkuvad kohalikud religioossed normid ametlikult kehtestatud eeskirjadega, kuna riigi poliitika ei soodusta ülemäärast religioossust ega pea seda Tadžikistani rahvuskultuuri osaks. Kuigi Tadžikistani valitsus püüab tugevdada oma kodanike kultuurilist sidusust ja rahvuslikku identiteeti, õhustab neid püüdlusi **võimustruktuuride piirkondlik iseloom**. Paljud valitsusametid jagatakse endiselt piirkondliku kuuluvuse alusel (Bertelsmann Stiftung, 2024). Riigi tasandil eelistatakse ja toetatakse Rahmoni sünnikoha Kulobi piirkondlikku kultuuri (Zevaco, 2011).

Suhted Afganistaniga ja terrorismivastased meetmed

Pärast iseseisvumist on Tadžikistani suhted Afganistaniga jäänud pingelisteks ja segasteks. Alates 2002. aastast on Afganistani ja Tadžikistani vahele ehitatud mitu silda võimaldamaks sujuvat kaubandust ning hiljem loodi ka piiriüleised turud. Kuigi piiriüleline kaubandus on parimal juhul tagasihoidlik, on Tadžikistan Afganistani jaoks oluline hüdroenergia allikas. Laialt levib mitteametlik uimastiäri, millest saavad kasu nii Tadžikistani kui ka Afganistani eliit (Bertelsmann Stiftung, 2024: 40). Uimastikaubitsejatel on riigiparaadis märkimisväärsed kontaktid ja võrgustikud (Lechoux, 2024). Tulevikus jääb Tadžikistani ja Afganistani vahelise kaubanduse areng tõenäoliselt siiski piiratuks Afganistanist lähtuvate julgeolekuohtude (eelkõige terroristlik rühmitus Jammāt Ansarullah) tõttu (Sadozai ja Blondin, 2022).

Kuigi Afganistanist pärinevad sõjaka islamismi ohud tekitavad Dušanbele muret, on Tadžikistani valitsus seadnud oma peamiseks julgeolekuprioriteediks kodumaiste islamistide mahasurumise. 21. sajandi Tadžikistanis on tegutsenud ka salajased ja varjatud islamistlikud organisatsioonid, nagu näiteks Hizb al-Tahrir al-Islami liikumine (Kabiri 2007). Alates 2015. aastast kujutavad Tadžikistani võimud avalikus diskursuses peamise julgeolekuohuna Afganistanist pärit radikaalsetele islami rühmitustele asemel pigem keelustatud Tadžikistani Islami Renessansiparteid (Bertelsmann Stiftung, 2024). Terrorismivastase võitluse eesmärgil on Tadžikistan teinud koostööd mitmete rahvusvaheliste organisatsioonidega, sealhulgas NATO, Shanghai Koostööorganisatsiooni, teiste Kesk-Aasia riikide ja Venemaaga, kellel on Tadžikistanis kõige püsivam sõjaline kohalolek (Olimova, 2007; Katšenëva, 2024).

Tõenäoliselt on islamistlike terroriorganisatsioonide ohtu ülehinnatud, kuna välisvaenlased on vahendiks, millega tähelepanu siseprobleemidelt kõrvale juhtida. Kuna radikaalsed islamirühmitused on väikesearvulised ja väheste materiaalsete võimalustega, on nende potentsiaalne mõju Tadžikistanis väike, sest riiklik järelevalve on tugev (Bertelsmann Stiftung, 2024). Väikesed opositsioonijõud ei oma olulist tehnoloogilist ega sõjalist mõjuvõimu. Hiina ja Venemaa toetusel suudab Tadžikistan tõenäoliselt tõkestada kõik sisemiste ja väliste opositsioonijõudude ohud, tagades Rahmoni režiimi stabiilsuse.

Paindlik välispoliitika

Tadžikistani välispoliitika oluliseks suunajaks on 1990. aastatel ja 21. sajandil olnud avatud uste põhimõte: riik püüab tugevdada oma positsiooni, tasakaalustades suhteid ja liite erinevate välisriikide ja suurvõimudega (Mirzoev ja Sanginov, 2020: 203–204), nagu Venemaa, Hiina, teised Kesk-Aasia riigid, Iraan, vähemal määral Lääne partnerid, samuti Türgi ja India.

EL on viimasel ajal näidanud suuremat huvi majandusliku ja poliitilise koostöö vastu Kesk-Aasia riikidega, kuid ELi praegune tugev Venemaa-vastane hoiak võib kaasa tuua hoopis Venemaa tugevama sekkumise piirkonna asjadesse (SpecialEurasia OSINT Team, 2025a). Kuna Tadžikistani sõjaväge hinnatakse üldiselt väga nõrgaks, sõltub riik stabiilsuse ja kaitse tagamisel (eriti Afganistani piiril) tugevalt Venemaa sõjalisest kohalolekust Kollektiivse Julgeoleku Lepingu Organisatsiooni raames. Lisaks sõltub Tadžikistan Venemaast ka majanduslikult. Suur osa Tadžikistani meestest töötab Venemaal, et neil oleks võimalik Tadžikistanis oma pere ülal pidada. Samas pärineb märkimisväärne osa riiki suunatud investeringutest nüüd Hiinast. Kokkuvõttes jääb Tadžikistan tõenäoliselt Venemaa tugeva mõju alla. Samal ajal on Tadžikistanis kasvanud ka Hiina mõju, kuna Afganistani piiril asuvasse Mägi-Badahšani autonoomsesse vilajetti on rajatud vähemalt üks Hiina sõjaväebaas. Piirkonna stabiilsus on oluline Hiina Vöö ja Tee algatuse elluviimiseks (Bifolchi, 2021).

Tadžikistani viimase aja välispoliitika on olnud suunatud koostööle piirkondlike naabritega. Iraani ja Tadžikistani pikaajaline koostöö eri valdkondades, näiteks tehnoloogia, kaevandamise, põllumajanduse, turismi ja terrorismivastase võitluse alal, vormistati vastastikuse mõistmise memorandumiga allkirjastamisega 2025. aasta jaanuaris (Boltuc, 2025). 2025. aasta märtsis allkirjastati Tadžikistani, Kõrgõzstani ja Usbekistani vahel ametlik sõprusdeklaratsioon – Khujandi deklaratsioon. Lisaks määrati kindlaks kolme riigi vaheline piir. (SpecialEurasia OSINT Team, 2025b).

Kokkuvõttes võib öelda, et **Tadžikistan jääb tõenäoliselt Venemaa ja Hiina mõjusfääri**, mida tasakaalustab koostöö Usbekistani, Kõrgõzstani, Iraani ja teiste geopoliitiliste partneritega. Riik on **Lääne sekkumise suhtes muutunud vaenulikumaks, kuid võtab endiselt rõõmuga vastu Lääne majandusabi ja annetusi. Hiinalt saadud laenude ja krediidi kasvu tõttu on Lääne abi poliitiline tähtsus aga vähenenud** (Bertelsmann Stiftung, 2024).

Majanduslikud väljavaated ja perspektiivid

Tadžikistani majandusstrateegia keskendub peamiselt hüdroenergia ja transpordi infrastruktuuriga seotud suuremahulistele projektidele. Tadžikistani peamised ekspordiartiklid on alumiinium ja puuvill (Bertelsmann Stiftung, 2024). Tadžikistanis asub arvestataval hulgal ka **olulisi maavarasid**, näiteks plii, antimon, hõbe ning vääris- ja poolvääriskivid. Riigis valitseva laialdase korruptsiooni tõttu peavad paljud rahvusvahelised majandusorganisatsioonid Tadžikistani aga ebausaldusväärseks kaubanduspartneriks (Bertelsmann Stiftung, 2024). Lisaks takistab riigiettevõtete tugev positsioon Tadžikistani majandusarengut ning (välis) investeringute jõudmist riiki (Tajikistan Economic Update, 2024). Pääaegu kolmandik

Tadžikistani SKPst tuleb välismaal töötavate Tadžikistani kodanike rahaülekannetest (Bertelsmann Stiftung, 2024).

Hiina roll Tadžikistani majanduses üha kasvab. Tadžikistani ja Hiina vaheline transporditaristu paraneb märkimisväärselt (Bifolchi, 2023b). Hiina huvides on ka parema ühenduse tagamine Pamiiri, Pakistani ja Afganistani vahel. Toimivad ühendused on Hiina edasistele majandusprojektidele oluliseks eelduseks ning oleks kasulikud ka teistele riikidele ja piirkondlikele osalistele (Sadozai ja Blondin, 2022). Seetõttu Tadžikistani ja naaberriikide vahelised majandussuhted lähiaastatel tõenäoliselt süvenevad.

Sisemiste ressursside nappuse, piirkondlike tökete, tugevate autoritaarsete tendentside ning sõltuvuse tõttu Venemaast ja Hiinast on partnerlussuhete edendamine Tadžikistaniga ELi jaoks keeruline ka tulevikus. **Kuigi Rahmoni valitsus on huvitatud ELimajandus- ja julgeolekuvõimalustest, piirab Tadžikistani praegune poliitiline ja majanduslik suunitlus oluliselt ELi- Tadžikistani koostööpotentsiaali.**

1.3. Verine jaanuar: Kasõm-Žomart Tokajev Kasahstani demokraatia ja autokraatia ristteel

2022. aasta „Veriseks jaanuariks“ nimetatud protestidest on saanud üks Kasahstani lähiajaloo pöördpunkte, mille tagajärjel võime postsovetlikus ruumis veel muutusi näha. Oma ulatuselt ning leviku kiiruselt, olid need protestid piirkonnas enneolematud. Protestide puhkemise peamiste põhjuste hulka kuulusid elatusmiinimumi tõus, sellest allpool elavate inimeste osakaalu suurenemine ning vaesuse süvenemine (Mukhamediyev jt, 2023). Vaatamata märkimisväärsele potentsiaalile ei toonud protestid reaalsuses kaasa olulisi muutusi ning protestijate eesmärgid ja ootused jäid täitmata (Kudaibergenova & Laruelle, 2022).

Kasahstani võõrandumise rahvusvahelistest ja piirkondlikest suhetest iseseisvumisjärgse, Nursultan Nazarbajevi 30-aastase autoritaarse režiimi all, 2000.-te aastate majandusraskuste ning 2020.-te koroonapiirangute laastavad mõjud kulmineerusid süsteemivastase reaktsiooniga verise jaanuari protestide näol. Protestide laine oli otsene reaktsioon valitseva režiimi süsteemsele kriisile, mis takistas uue opositsiooni institutsionaliseerimist pärast vana opositsiooni kokkuvarisemist. Rahutused viisid aga enneolematu vägivallani Kasahstani kodanike vastu, sadu inimesi tapeti, vigastati või represseeriti. On ebaselge, kas Nazarbajevi langus ja Kasõm-Žomart Tokajevi tõus sõltumatu tegutsejana viisid Kasahstani poliitilise süsteemi reformimise ja demokratiseerimiseni (Kudaibergenova & Laruelle, 2022).

„Uus Kasahstan“ ja „denazarbajeviseerimine“

Kuigi Kasõm-Žomart Tokajev valiti presidendiks 2019. aasta juunis, sai ta sõltumatuks poliitikuks alles 2022. aasta jaanuaris, pärast nn verise jaanuari sündmusi. Just siis suutis Tokajev vabaneda Nursultan Nazarbajevi mõjust ja algatada sihipärased personalipuhastused, mille tulemusel läksid enamik valitsusaparaadi võtmepositsioone nüüd Tokajevile ustavate inimeste kätte. Et tugevdada oma positsiooni ühiskonnas ja rahvusvahelisel areenil pärast 2022. aasta jaanuari, kuulutas Tokajev välja reformide kava Uus Kasahstan. Reformide eesmärkiks oli väidetavalt riigi poliitilise süsteemi ja institutsioonide demokratiseerimine ning riigipea volituste piiramine (Tlegenova & Beysembaev, 2024), kuid nagu Freedom House ja teised uurijad märgivad, ei ole „denazarbajeviseerimine“ Kasahstani demokraatlikes institutsioonides ning

poliitilises süsteemis tervikuna olulisi arenguid kaasa toonud (Freedom House, 2023; Kudaibergenova & Laruelle, 2022; Radio Azattyk, 2024).

Ootused progressiivsetele muutustele ei ole samuti täitunud. Põhiseaduse muutmise referendumil ning samal aastal toimunud ennetähtaegsetel presidendi- ja parlamendivalimistel registreerisid sõltumatud vaatejad arvukaid rikkumisi, survevestamist ja hääletamise takistamist (Abishev, 2023; Romashkina & Loginova, 2022). Poliitilist süsteemi enda huvides ümber korraldades ja Nazarbayevit asendades tugevdas Tokajev oma autoritaarseid tendentse, mis peegeldavad tema eelkäija valitsemisstiili. **Uutest desinformatsiooni seadustest ja meediatsensuuri tugevdamisest on saanud olulised poliitilise kontrolli teostamise vahendid** (Moldagali, 2024; Vaal, 2023). **Kuigi Tokajevi võimu püütakse esitada riigi demokraatliku detsentraliseerimisena, on see autoritaarsust Kasahstanis veelgi tugevdanud.**

Demokratiseerimist ei toimu, kuid vähemalt on pluraliseerimine

Vaatamata olukorra ilmsele paradoksaalsusele astus Kasõm-Žomart Tokajev samme valimiseaduse liberaliseerimiseks. 2004. aastast toimusid Kasahstanis esmakordselt valimised segasüsteemi alusel, mis oli riigi poliitilises praktikas oluline muudatus. Langetati uute erakondade registreerimise künnist ja valimistel lubati osaleda ka sõltumatutel kandidaatidel. Kuigi paljude kandidaatide registreerimisest keelduti, said (mõned?) sõltumatud poliitikud ja opositsiooni esindajad siiski kandideerida. Selle tulemusena ilmusid Kasahstani poliitilisse diskursusesse uued aktiivsed osalejad, kes esindavad erinevaid ideoloogilisi seisukohti. Nende seas on Ukraina-meelsed aktivistid, feministlikud aktivistid, rahvuslikud patrioodid, kes pooldavad vene keele väljajätmist avalikust elust, ja demokraatlike parteide esindajad. Need muutused viitavad ümberkorraldustele riigi poliitilises ruumis, kuigi nende mõju demokratiseerimisele jääb küsitavaks. (Abishev, 2023). Kuna parlamendis on nüüd kolme partei asemel esindatud kuus parteid, võib rääkida formaalsest demokratiseerumisest, praktikas on aga võimude tasakaal jäänud samaks. Hoolimata parteide koosseisu laienemisest on oluline osa uutest poliitilistest ühendustest valitsusmeelsed või pseudo-opositsioonilised struktuurid, mis ainult imiteerivad demokraatlikku protsessi.

Võimu üleminekuga Kasõm-Žomart Tokajevile ja loobumisega tandemist Nursultan Nazarbayeviga on Kasahstani diplomaatilised suhted teiste maailma suurriikidega muutunud. **Kesk-Aasia piirkondliku liidrina on Kasahstan hakanud suurvõimudega nagu Hiina, Venemaa, Ameerika Ühendriigid ja Euroopa Liit looma pragmaatilisemaid suhteid.** Rikkalikud loodusvarad ja strateegiline geopoliitiline asend annab Kasahstanile teatava võimaluse suurriikide mõju piirkonnas tasakaalustada. Riik järgib jätkuvalt mitmesuunalist välispoliitikat, mis võimaldab tagada piirkonna kõigi peamiste osapoolte ühised huvid stabiilsuse säilitamisel. Samas kiputakse institutsionaliseerima suhteid Venemaaga, mis jääb Kasahstani üheks peamiseks liitlaseks. Kuid hoolimata Tokajevi avaldustest Venemaa ja Kasahstani koostöö tähtsuse kohta (NUR.KZ, 2024), on kahepoolsetes suhetes märgata teatud pinget, mis peegeldab nende suhtlemise muutuvat dünaamikat. (Nyshanbayev jt, 2024)

Kõigist muutustest hoolimata on Tokajevil õnnestunud kindlustada omavõimupositsioonid, kus lähiaastatel olulisi muutusi ilmselt ei toimu. Kuna valitsuse pinnapealsete muutustega on vähemalt osa sisepoliitilisest pingest leevendatud ja suhted asjaomaste rahvusvaheliste osapooltega on suhteliselt head, jääb Tokajev lähitulevikus Kasahstani keskseks poliitiliseks kujukaks.

Nagu Usbekistanis, loob mõningane majanduslik liberaliseerimine ja valitsuse huvi riigi haldussuutlikkuse tõstmise vastu Kasahstanis **võimalusi partnerluse laiendamiseks ELi**

organisatsioonidega. ELi inimõiguste või kodanikuühiskonna küsimustesse suhtub Tokajevi autoritaarne režiim aga külmalt.

1.4. Kõrgõzstan pärast 2020. aasta revolutsiooni: kodanikuühiskonna mahasurumine ja sõbralik neutraalsus Venemaa suhtes

Alates Kõrgõzstani kolmandast iseseisvumise järgsest revolutsioonist 2020. aastal on riigi sise- ja välispoliitikas praeguse liidri Sadõr Džaparovi (president alates 2021. aastast) juhtimisel toimunud olulised muutused. Need muutused peegeldavad laiemat suundumust demokraatia taandarengule, lähenemist autoritaarsetele jõududele ja strateegilist balansseerimist muutuvast piirkondlikus dünaamikas.

Sisepoliitilised muutused: tsentraliseerimine ja kodanikuühiskonna mahasurumine

President Džaparovi valitsus on täitevvõimu konsolideerinud, sageli demokraatlike institutsioonide, kodanikuühiskonna vabaduste ja inimõiguste arvelt. 2023. aasta oktoobris võeti vastu seadus, mis lubab presidendil tühistada konstitutsioonikohtu otsuseid, kõrvaldades seega olulise kontrolli täitevvõimu üle (Freedom House, 2024a).

2024. aasta aprillis võeti vastu Venemaa 2012. aasta seaduse eeskujul koostatud „välisagentide“ seadus, mida praegu aktiivselt poliitilise ja kodanikkonnapoolse opositsiooni represseerimisel kasutatakse. See seadus kohustab välisrahastust saavaid ja laialt määratletud „poliitilises tegevuses“ osalevaid valitsusväliseid organisatsioone registreerima „välisriigi esindajatena“, mis seab neile ranged aruandluskohustused ja riikliku järelevalve. Rahvusvahelised vaatlejad, sealhulgas OSCE ja Human Rights Watch, on kritiseerinud seadust selle kodanikuühiskonda ja sõnavabadust piirava potentsiaalse mõju pärast (Reuters, 2024a, 2024b).

Ka riigi meediamaastik on kogenud suuremat tsensuuri ja repressioone. Alates Džaparovi võimuletulekust 2021. aasta alguses on ajakirjanike süüdimõistmine ja vanglakaristused muutunud tavapäraseks, samuti suletakse sõltumatud meediakanalid (IFEX, 2024).

Välispoliitika: strateegilised liidud ja piirkondlikud suhted

Džaparovi juhtimisel on Kõrgõzstan süvendanud suhteid Venemaaga, millele osutab näiteksühise õhukaitstesüsteemi loomine ja asjaolu, et pealinna Biškeki lähedal asub jätkuvalt Venemaa sõjaväebaas. Riik on olnud seotud ka Lääne Venemaa-vastastest sanktsioonidest möödahiilimise hõlbustamisega, kusjuures on teatatud piirangutega kaupade liikumise suurenemisest (The Times, 2024).

Samal ajal arendab ja süvendab Kõrgõzstan suhteid teiste piirkondlike võimudega. 2024. aasta juulis osales riik Kasahstanis toimunud sõjalistel õppustel „Birlestik-2024“, mis olid Kesk-Aasia naaberriikide (Aserbaidžaan, Kasahstan, Kõrgõzstan, Tadžikistan ja Usbekistan) esimesed hiljutised ühised sõjalised õppused, millest märkimisväärselt jäid välja Venemaa ja Hiina. Lisaks võõrustas Kõrgõzstan 2024. aasta novembris Türgi riikide organisatsiooni tippkohtumist, mis oli märk pühendumusest tugevdada sidemeid Türgi juhitud algatuste raames. Ka on tehtud edusamme püüdlustes lahendada pikaajalisi piirkondlikke konflikte. 2025. aasta märtsis allkirjastasid Kõrgõzstan ja Tadžikistan kokkuleppe ühise piiri kindlaksmääramise kohta (Reuters, 2025).

Majandusareng: „kasv väljakutsetest hoolimata“

Poliitilistest väljakutsetest hoolimata kasvas Kõrgõzstani majandus 2024. aastal 9%, mida toetas teenuste- ja ehitussektori tegevus. Inflatsioon püsis sihtmäära piires ja Kõrgõzstani Riigipank hoidis põhilise intressimäära 9% tasemel. Siiski tekitab riigi roll Venemaa sõjalisi jõupingutusi soodustava kaubanduse hõlbustamisel lääneriikides muret, ohustades potentsiaalselt tulevasi majandussuhteid (The Times, 2024).

President Džaparovi valitsuse ajal seisab Kõrgõzstan silmitsi täitevvoimu konsolideerumise, kodanikuühiskonna ja meedia represseerimise ning strateegilise välispoliitika arendamisega, süvendades suhteid Venemaaga ja teiste piirkondlike tegutsejatega. Kuigi majandus näitab kasvu märke, on nendel sise- ja välispoliitilistel muutustel oluline mõju riigi demokraatlikule arengule ja rahvusvahelistele suhetele (The Diplomat, 2024). Nagu teisedki piirkonna liidrid, on **Džaparovi valitsus huvitatud koostööst ELiga teatud valdkondades** (ELi välismaiste otseinvesteeringute, toetuste ja rahastamise kaasamine infrastruktuuri või riiklike teenuste suutlikkuse arendamiseks), kuid ei ole huvitatud või on isegi vaenulik ELi kodanikuühiskonna inimõigusi ja demokratiseerimist puudutavate algatuste suhtes. **Kahjuks raskendab Kõrgõzstani pööre autoritaarsusele ja lähenemine Venemaale (osaliselt ka siseriiklike ressursside puudumise ja alternatiivsete partnerlussuhete loomist takistavate piirkondlike tõkete tõttu) ELi ja Kõrgõzstani tulevast partnerlust.**

1.5. Türkmenistani kolmas president: totalitarism muutub perekonnaäriks

Erakordse läbipaistmatuse tõttu on Türkmenistan Kesk-Aasia kõige raskemini uuritav riik. Türkmenistani kui totalitaarse riigi iseseisvumisjärgset poliitilist ajalugu kujundavad kolm riiki valitsenud presidenti: Saparmurat Niyazov (kes valitses iseseisvumisest kuni surmani 2006. aastal), Gurbanguly Berdimuhamedow (kes valitses aastatel 2007–2022) ning Gurbanguly poeg ja praegune Türkmenistani president Serdar Berdimuhamedow. Kõigi kolme presidendi valitsemisajal on Türkmenistani majandus ja poliitika jäänud suhteliselt stagneerunuks ja tsentraliseerituks.

Seadusandlik (Mejlis) ja kohtuvõim on täielikult allutatud täitevvoimule (Freedom House, 2020b). Lisaks valitsuse personali pidevale ümberpaigutamisele võivad isegi riigi eliidi mõjuvõimsaimad liikmed presidendi otsusel kaotada oma positsiooni, karjääri ja varanduse (Eurasianet, 2019). Türkmenistani poliitilisel areenil on kolm parteid, mille ülesanne on konsolideerida poliitilist võimu täitevvoimu alla või toimida režiimile lojaalse majanduseliidi väikese mõjuvõimu allikana (Isaacs, 2020). Kodanikuühiskond riigis peaaegu puudub, kuna valitsuse julgeolekuteenistused jälgivad ja suruvad kiiresti maha kõik, mis riigi narratiivist ja kontrollist kõrvale kaldub.

Türkmenistani valitsuse sisepoliitiline diskursus põhineb ühelt poolt ilmalikul natsionalismil, mida rakendatakse etniliselt homogeense elanikkonna suhtes, teiselt poolt riiklikult heakskiidetud kultuurispetsiifilisel islami vormil. Selline narratiiv on Türkmenistani iseseisvuse ajal püsinud kindlal positsioonil, vahest isegi intensiivistunud (Clement, 2020). Niyazovi valitsemisajal rõhutati Türkmenistani poliitikas türkmeeni natsionalismi, kujutades türkmeene teistega võrreldes ülilusliku hõimuna, ja Türkmenbashi (selle hõimu ülemjuhataja tiitel) isikukultust, mis lammatas igasuguse alternatiivse poliitilise reaalsuse (Zabortseva, 2020). Mõlemad aspektid on aidanud tsentraliseerida poliitilist hegemooniat ja ületada piirkondlike erinevusi.

Režiimi välispoliitika oluline osa on Türkmenistani alaline neutraalsus, mida nähakse vahendina siseriikliku võimu säilitamiseks. Türkmenistani neutraalsus 1. tagab, et välismõju või välisruumi riigi siseasjade vastu on minimaalne; 2. loob diskursiivse legitiimsuse presidendile kui Türkmenistani suveräänsuse ja stabiilsuse tagajale ja 3. loob stabiilse sisepoliitilise ökosüsteemi, mis võimaldab režiimi eliidil domineerida poliitikas ja majanduses (Sullivan, 2020).

Viimastel aastatel on Türkmenistan võtnud kasutusele avatuma, kuigi ettevaatliku lähenemisviisi välissuhetele. 2025. aastal tähistatakse Türkmenistani alalise neutraalsuse 30. aastapäeva, mis on toonud tõelise neutraalsuse kontseptsioon riigi globaalse identiteedi keskmesse. Türkmenistan esitas ÜRO Peaassamblee 78. istungjärgul resolutsiooni „2025 – rahvusvaheline rahu ja usalduse aasta“, mida on nii rahvusvahelises meedias kui ka mõnedes kohalikes uudistes üle maailma nimetatud oluliseks saavutuseks (Soysal, 2025; Kumar, 2025). Koostöös ÜRO arenguprogrammiga (UNDP) valmistub Türkmenistan ka Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) liikmeks saamiseks ja maailmamajandusse integreerumiseks. Sõltumatu aruandlus ja eelkõige peaaegu täielikult välismaal tegutsev opositsioon juhivad tähelepanu aga sellele, et Türkmenistani poliitilist kurssi määravad tegelikkuses režiimi enda huvid.

Tugevalt tsentraliseeritud riigimajanduse tingimustes on Türkmenistani majanduse aastaid kestnud aeglane liberaliseerimine jäänud marginaalseks, kusjuures majandust kontrollib suures osas endiselt presidendi perekond (Freedom House, 2020). Nende käsutuses on ka Türkmenistani märkimisväärsed fossiilkütuste maardlad, mis on oluliseks tuluaallikaks presidendi isiklikule varandusele. Sellest hoolimata on oma tulu teenimise võimalused ka piirkondlikel klannide või patroonide võrgustikel (muude ressursside hulgas on märkimisväärne osa puuvillal) (Kurbanova 2023: 109). Presidendi ahh-al-tekini hõimu selge majanduslik ja poliitiline domineerimine tekitab küll pingeid teiste piirkondlike patroonivõrgustikega, kuid mitte sellises ulatuses, et status quo'd häirida (Bohr 2016: 35).

Türkmenistani majandus on suhteliselt suletud ja põhineb suuresti naftasaaduste kaevandamisel ja ekspordil (vt punkt 2.2), mis piirab oluliselt võimalusi välisinvesteeringute tegemisel. Viimase aja arengud on aga kaasa toonud mõningaid laienemiseväljavaateid. Püüdes vähendada majanduslikku sõltuvust naftast ja gaasist, tunneb Türkmenistan üha rohkem huvi vähem kapitalimahukate ressursside väärimise strateegiate vastu, näiteks nagu tugeva ekspordile orienteeritud kodumaise naftakeemia- ja väetisetööstuse arendamine. Need kaks valdkonda ongi juba riigi ekspordis väärtuselt teisel ja kolmandal kohal. Kuna Türkmenistan on muutunud välisinvesteeringute avatumaks, saab naftakeemia (sh. väetised) sektorist peamisi sihtmärke lisaks riiklikule toetusele ka välisinvesteeringute jaoks. Türkmenistanil on juba kuus väetiste ja kemikaalide tootmise projekti ning 2022. aastal allkirjastasid kaks Lõuna-Korea ettevõtet, Hyundai ja Daewoo, Türkmenistaniga väetisetehaste rajamise memorandumid. Kaasates nii eksporditulust kui ka välisinvesteeringuid on just väetisetootmisel suurim potentsiaal Türkmenistani gaasivarude väärimiseks, mis omakorda aitab Türkmenistanil mitmekesistada oma tulubaasi ning vähendada tulevikus sõltuvust Hiinast ja Venemaast. (Bochkarev, 2024).

Kuigi Serdar Berdimuhamedowist on nüüd nimeliselt saanud Türkmenistani president, on tema isal Gurbangulyl endiselt ülimalt oluline roll ja tugev mõju riigi poliitilises juhtkonnas (muu hulgas on ta parlamendi ülemkoja esimees). Reaalselt valitsevad Türkmenistani isa ja poeg valitsevad tandemis, lõplikuks otsustajaks on endiselt aga Gurbanguly (Clement, 2023). Juhiamet ei lähe üle ainult Serdarile, kuna ka tema õde on ette valmistatud tulevaseks avaliku elu rolliks režiimis (Eurasianet, 2025b). Erinevalt Niyazovist on noorem ja vanem Berdimuhamedow loonud dünastilise järgluse, mis tagaks võimu püsimise perekonna käes ka tulevikus. Kuigi võim jääb kahtlemata Berdymukhamedowi perekonna kätte, viitavad perekonnaliikmete vahelised

sisemised pinged teatavale ebastabiilsusele, kus võimu üleminek Serdarile on osaliselt lahtine (Ibragimova, 2023).

Kokkuvõttes peab EL kõigis läbirääkimistes Türgmenistaniga arvestama Türgmenistani kahe lõppeesmärgiga: suurendada Berdimuhamedowi perekonna rikkust ja tagada perekonna võimu säilimine mis tahes hinnaga. Kuigi Aşgabat on huvitatud ELi energiatarnijaks saamisest (vt punkt 2.2), piiravad **Türgmenistani sisemised majanduslikud ja poliitilised kokkulepped oluliselt võimalikku koostööd ELiga.**

2. Muutused piirkondlikel energiaturgudel

Kuidas on geopoliitilises kontekstis muutunud Kesk-Aasia roll energia importija ja eksportijana?

Ülevaade

Mitmesuguste energiaressursside (nafta, gaas, uraan ja hüdroenergia) eksportijate ja importijatena on Kesk-Aasia riigid naaberriikide jaoks oluliseks energiaturuks. Käesolevas osas vaadeldakse Kesk-Aasia energiaturgudel viimaste aastate jooksul toimunud kahte olulisemat arengut, nimelt uuenenud huvi tuumaenergia vastu ja märkimisväärsed muutused maagaasi ekspordis.

Peamised järeldused

Kasahstani kasvava tuumaenergia tootmisvõimsuse ja Türkmenistani maagaasi kasvava ekspordi näitel võib täheldada kolme suundumust, mis piirkonna energiaturul pärast Venemaa 2022. aasta täiemahulist sissetungi Ukrainasse ja sisemiste energiaprobleemide süvenemist iseloomustavad:

1. Kesk-Aasia energiaturgudel kasvab eksportijate ja importijate vaheline konkurents ja innovatsioon;
2. energiakaubanduse laienemine aitab kaasa Kesk-Aasia ühenduvusele naaberriikidega;
3. kuigi tõenäoliselt mõjuvad välismaiste otseinvesteeringute võimalused ja koostöö välismaiste lepinguosalistega majandusele ja energiasektorile positiivselt, on Kesk-Aasia riikidel oht sattuda lepinguosalistest pikaajalisse sõltuvusse.

Kuigi nii EL kui ka Kesk-Aasia riigid näitavad üles selget huvi energiasidemete edasiarendamise vastu (nt Türkmenistani gaasi import, Kasahstani tuumainfrastruktuuri ehitamine Prantsuse ettevõtete poolt), on EL praeguste geograafiliste ja infrastruktuuriliste piirangute tõttu Kesk-Aasia energiaturgudele juurdepääsul ebasoodsas olukorras (rääkimata Venemaa ja Hiina ettevõtete poliitilistest eelistest).

EL ja Lõuna-Korea on ilmutanud huvi piirkonnas tuumaelektrijaamade arendamise vastu, kuid valdav enamik praegustest projektidest on tuumaelektrijaamade ehitamiseks ja haldamiseks lepingu sõlminud Venemaa Rosatomiga. ELi gaasituru ühendamine Türkmenistaniga nõuaks rahvusvahelise torujuhtmete infrastruktuuri olulist laiendamist, millega Hiina on tegelenud juba alates 2000. aastatest.

Tänu oma tugevale kohalolekule piirkonnas on Venemaal ja Hiinal Kesk-Aasia riikidega peetavatel läbirääkimistel märkimisväärselt suurem mõjuvõim. Kui EL ei ole Kesk-Aasia energiaturule pääsemiseks valmis võtma märkimisväärsed (rahalisi ja poliitilisi) kohustusi, millega paratamatult kaasnevad ka suured riskid, jäädakse Kesk-Aasia energiaküsimustes kolmandajärguliseks osalejaks.

2.1. Uudishimu reaktori vastu: Kasahstan uurib tuumaenergia põhinevat tulevikku

Hiljutised energiakriisid kogu Kesk-Aasias ja mure praeguse geopoliitilise tasakaalu pärast on sundinud mitmeid poliitikakujundajaid tõsisemalt kaaluma energiajulgeoleku tagamiseks

alternatiivsete energiaallikate kasutuselevõtmist. Eelmisel aastal korraldas Kasahstan rahvahääletuse esimese tuumajaama ehitamise üle pärast iseseisvumist. Keskvalimiskomisjoni andmetel hääletas 71,12% elanikkonnast esimese tuumajaama ehitamise poolt (Central Election Commission, n.d.).

Samas väidavad eelnõu vastased, et valitsus on tuumajaama ehitamise eeliste osas liialdanud, samal ajal opositsiooni häält summutades. Nõukogude tuumapäränd on jätnud Kasahstani rahvale sügava armu, mis püsib praeguseni. 40 aastat (1949–1989) kasutati väikelinna Semipalatinski tuumakatsetuste paigana. Nõukogude sõjavägi viis selle aja jooksul läbi üle 450 tuumakatsetuse, hoides need kohalike elanike eest täielikus saladuses (Kassenova, 2016). Radioaktiivne sadestus põhjustas kohalike elanike seas tõsiseid haigusi ja kõrge suremuse. Nõukogude tuumakatsetuste ohvreid arvatakse olevat üle miljoni.

Hoolimata Kasahstani elanikkonna kollektiivsest traumast, näib praegune valitsus tuumaprojekti alustamisel olevat otsustav ja entusiastlikult meelestatud. Samas ei ole veel otsustatud, kes saab projekti peatöövõtjaks. Läbirääkimised viitavad neljale potentsiaalsele partnerile: Prantsusmaalt (Électricité de France), Hiinast (China National Nuclear Corporation), Lõuna-Koreast (Korea Hydro & Nuclear Power) ja Venemaalt (Rosatom) (Kassenova, 2024).

Praeguse geopoliitilise olukorra sunnil on Venemaa hakanud meeleheitlikult taastama suhteid vanade liitlastega, kasutades sealjuures mitmesuguseid vahendeid, et neid oma mõjusfääris hoida. Kasahstani avaliku arvamuse kohaselt on valitsuses otsus Rosatomi kasuks juba tehtud, kuigi ametlikku teadaannet pole veel avalikustatud. Venemaa Rosatomil on mitmeid tuumaenergiaprojekte üle maailma. Rosatomiga teevad sõjast ja sanktsioonidest hoolimata koostööd näiteks Ungari ja Türgi (Szulecki & Overland, 2023).

Arendades tuumaenergiaalaseid võimekusi koostöös välispartneritega võib hankija muutuda töövõtjast sõltuvaks. Kuigi Rosatom püüab end positsioneerida sõltumatu ettevõttena, on tegelikkus vastupidine, sest ettevõtte on tihedalt seotud Venemaa valitsusega ja tegutseb praeguse režiimi huvides. ELi/Lääne ettevõtete jaoks tähendab see üsna suuri takistusi Kesk-Aasia (tuuma)energia turule sisenemisel, kuna energiasektori hanked võivad olla kitsa siseringi kontrolli all.

Kuigi valitsus püüab riigi energiaprobleemile kiiret lahendust leida, võtab tuumaelektrijaama ehitamine aega kuni 10 aastat, mistõttu ei ole sellest abi praeguse kriisi leevendamiseks. Sellest lähtuvalt tõuseb esile kaks probleemi: esmaseks küsimuseks on projekti rahastamisallikas, kuid teisalt vihjab selle mastaap praeguse režiimi ambitsioonidele jääda võimule vähemalt projekti kestuse ajaks. JSC Kazakhstan Nuclear Power Plant'i esialgsete arvutuste kohaselt maksab projekt umbes 11–12 miljardit dollarit, kuid eksperdid rõhutavad, et selliste projektide esimeste etappide prognoosid on alati pigem optimistlikud (Deutsche Welle, 2024). Tuleb märkida, et tuumaelektrijaama kogu elutsüklil alates planeerimisest ja ehitamisest kuni kasutuselevõtu ja tegevuse lõpetamiseni kestab üle sajandi, mistõttu muutub asukohariik lepingupartnerist pikaajaliselt sõltuvaks.

Nagu eespool mainitud, ei ole Kasahstani praegune valitsus teatanud, kes saab projekti partneriks. Viivitus on seotud Ukrainas käimasoleva sõjaga, kuna Kasahstan ei soovi riskida oma maine kahjustamisega. Venemaale kehtestatud sanktsioonid raskendavad tuumaenergiaprojektide jaoks oluliste komponentide hankimist. Kuigi Rosatom on suutnud sanktsioone vältida, on Lääne reaktsioon mõjutanud selle tütarettevõtteid.

Teine mure on Rosatomi kalduvus hoida tuumajaamu tegevuses palju kauem, kui algselt kavandatud, jättes need ohtlikku seisundisse. Seetõttu kaasneb Venemaaga koostööd tehes potentsiaalne risk, et tuumajaama kasutatakse lubatust kauem.

Kasahstani puhul pakuvad teised lepingupartnerid soodsaid tingimusi ja demokraatlikku lähenemisviisi, samas kui koostöö Venemaaga vähendab nii Venemaa enda poolt tulenevat julgeolekuohtu kui ka naaberriikidevahelisi pingeid. Siiski mõjutaks Venemaa ehitatud tuumaelektrijaam Kasahstani tulevast välispoliitikat, pärssides teatud hoiakuid ja sundides Kasahstani rakendama Venemaa suhtes pragmaatilist lähenemisviisi, et vältida igasugust suhete eskaleerumist.

Kasahstan on maailma suurim uraani tootja ning varude poolest suuruselt teine. Sellest lähtuvalt näib tuumaelektrijaama ehitamine loogiline, sellel on lisaks elektri tootmisele ka muid eeliseid. Kuna riigiettevõtte Kazatomprom on seotud erinevat tüüpi reaktorites kasutatava tuumkütuse mõnede elementide tootmisega, oleks tuumaelektrijaam kasulik ka riigi juba eksisteerivale tuumasektorile. Ainsaks takistuseks on Venemaa seotus kütuseelementide uraaniga rikastamise tsükliga ja seda mitte ainult Kasahstani, vaid ka suurema osa maailma uraani tarneahelates. Keerulised suhted Venemaaga ja selle osalus Kasahstani elutähtsates sektorites muudab lepingupartneri valiku problemaatiliseks.

Teised Kesk-Aasia riigid ei paista aga kõhklevat: Usbekistan allkirjastas 2024. aasta mais Venemaaga lepingu mitme väikese reaktori ehitamiseks (Atom Media, 2024). Kõrgõzstan omalt poolt allkirjastas 2022. aastal Rosatomiga memorandumi, millega tagati Rosatomile lepingu tuumaelektrijaama ehitamiseks, juhul kui Biškek otsustab selle ehitamisega edasi minna (Geropoulos, 2022). Kui Venemaal õnnestub piirkonda ehitada oma tuumaenergia infrastruktuur, tugevdab Moskva positsiooni piirkonnas veelgi ja sunnib Kesk-Aasia riike varasemast enam kohandama oma välispoliitilisi otsuseid vastavalt Venemaa huvidele.

Seetõttu peab EL tugevdama sanktsioone Rosatomi ning sellega seotud ettevõtete ja isikute vastu. Eelmisel aastal kehtestas USA sanktsioonid Rosatomi juhtkonna vastu, kuid nende ulatus ei ole oluliselt mõjutanud Rosatomi tegevust. USA ja ELi turgude jaoks on koostöö Venemaaga finantsiliselt tulus, samas aga kasutab Venemaa lääne kapitali oma armee varustamiseks relvade ja laskemoonaga. Sanktsioonide mõjusid ei tasu siiski alahinnata, näiteks Akkuyu tuumaelektrijaam Türgis on silmapaistev näide nende tõhususest. Sanktsioonid mõjutavad ettevõtte mainet ja sunnivad potentsiaalseid kliente oma riskijuhtimises mainekahjuga arvestama. See võiks julgustada kliente otsima teisi lepingupartnereid ja seega ära hoida nende sattumist Venemaa mõjusfääri, eriti arvestades asjaoluga, et Rosatom on Putini režiimi jaoks oluline geopolitiiline tööriist.

ELi ja lääneriikide ühiste Rosatomi vastaste sanktsioonide järjekindel rakendamine näitab otsustavust vähendada sõltuvust Venemaa tuumaenergiasektorist. Lisaks raskendaks see tarneahela häirete tõttu Rosatomi tegevust välismaal ja seaks kahtluse alla selle autoriteedi piirkondades nagu Kesk-Aasia ja globaalne lõuna, mis avaks lääneriikide töövõtjatele võimalusi tuumasektoris tegutsemiseks. Kui EL soovib Venemaa rolli tasakaalustada, peab ta andma olulise panuse oma tuumatarneahela loomiseks (mis võtab aega vähemalt kümme aastat). **EL peaks samuti soodustama ja/või hõlbustama koostööd alternatiivsete lepingupartneritega (olenemata sellest, kas nad on ELi liikmed või mitte) Venemaa ja Hiina tuumaenergiaettevõtete asemel.**

2.2. Türkmenistani gaas otsib uusi sihtkohti, kuid väljavaated on ebakindlad

Maagaas on Türkmenistani visiitkaart, sest riigil on maailma suuruselt neljandad maagaasivarud (mis moodustavad ligikaudu 4% kogu maailma varudest) ja maagaas moodustab üle poole riigi kogueksportidist (Hojaniyazov, 2023). Kuigi gaasiekspordist moodustab valdava osa riigi tuludest, on Türkmenistan alles hiljuti loobunud oma iseseisvumisjärgsest passiivsusest ja hakanud aktiivselt uusi kliente otsima (Pannier, 2024a).

Hiina peab maagaasi vaheetapiks üleminekul kivisöelt taastuvatele energiaallikatele. 2022. aastal tarnis Türkmenistan Hiinasse rohkem maagaasi kui Venemaa, saades maagaasi tarnes Hiina suurimaks partneriks, kuigi Türkmenistani gaas on umbes 30% kallim kui Venemaalt imporditav gaas. Türkmenistani valitsus on siiski nõudnud „ülemaailmsete hinnakujunduspõhimõtete“ järgimist, mistõttu ei ole madalamate hindade osas kokkuleppele jõutud, kuid kuna Venemaa konkurentsivõime lähitulevikus tõenäoliselt ainult kasvab, peab Türkmenistan nõustuma Hiinasse eksporditava gaasi hinna alandamisega. (Yakub, 2024, Bochkarev, 2024). Alates 2000. aastate lõpust on Hiina Türkmenistani suurimaks kaubanduspartneriks (moodustades 2022. aastal 65% Türkmenistani kaubavahetusest) ja Türkmenistanist eksporditava gaasi peamiseks ostjaks (Gizitdinov, 2023). Kuna Hiina-Türkmenistani suhetes olulisi geopoliitilised takistusi ei leidu ning Hiina gaasinõudlus on jätkuvat Türkmenistani majanduse alustala, jääb Aşgabat lähitulevikus – vähemalt järgmise 10–15 aasta jooksul – Pekingist sõltuvaks.

Kuigi Türkmenistan tarnib gaasi ka Venemaale, on Venemaa osutunud Aşgabati energiaambitsioonide teostamisel tülilikaks partneriks, kuna Moskva on korduvalt püüdnud end positsioneerida Türkmenistani gaasi lääne suunduvate ekspordivoogude väravana. Siiski näeb Venemaa Türkmenistanis konkurenti gaasi tarnimisel Pekingile (Eurasianet, 2024c). Venemaa ongi hakanud ekspordima gaasi Türkmenistani naaberriikidesse Kasahstani ja Usbekistani, püüdes Kasahstani infrastruktuuri ära kasutades suurendada oma ekspordi Hiinasse (Pannier, 2024a). Venemaa püüab oma gaasi ümber suunata Euroopast Hiinasse ja Kesk-Aasia riikidesse (hiljuti alustas tarnimist Usbekistani ja Kasahstani, kuigi Taškent ostab gaasi ka Türkmenistanilt) ning näib pigem tegutsevat konkurendina gaasitarne turul kui suurejoonelise gaasistrateegia elluvijana piirkonnas (Łoskot-Strachota, 2024). Konkurents Venemaa ja Türkmenistani vahel jääb lähiaastatel pingeliseks, kuigi tõenäoliselt mitte avalikult vaenulikuks teemaks.

Venemaa kasvava konkurentsi tõttu on Türkmenistan viimasel ajal näidanud üles soovi mitmekesistada oma gaasiklientuuri erinevate infrastruktuuriprojektide kaudu. Selleks on Türkmenistan kavandanud kaks marsruuti: Transkaspia (TCP) ja Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-India (TAPI) gaasijuhtme.

TCP eesmärk on ühendada Euroopa turg Türkmenistani maagaasi ekspordiga. Veel teostamata TCP ühendaks Türkmenistani Aserbaidžaaniga Kaspia mere all kulgeva veealuse gaasijuhtme kaudu, mis annaks Türkmenistanile otsese juurdepääsu ELi lõunapoolsele gaasikoridorile. Kuigi ELi jätkuv loobumine Venemaa energiatoodete impordist on andnud TCP-le geopoliitilise tõe, on gaasijuhtme ehitamine kulgenud aeglaselt (O'Byrne, 2023). Peamisteks sellega seotud pingekohtadeks on erinevused ELi energiapoliitika ja Türkmenistani välisinvesteeringute poliitika vahel (Zanatta, 2023). Türkmenistani läbipaistmatu arvepidamine finantsvahendite kasutamise üle ning leige suhtumine fossiilkütusevarude uurimisest ja valdkonna arendamisest huvitatud mitte-Hiina ettevõtetele muudavad tingimused Türkmenistaniga koostööd arendada soovivate Euroopa asutuste ja ettevõtete jaoks ebasoodsaks.

Kuigi EL on korduvalt väljendanud huvi energiaalase koostöö vastu Türkmenistaniga, piiravad ELi võimalusi Aşgabatiga suhete süvendamiseks erinevused poliitilistes lähenemisviisides, geograafilised piirangud ning Venemaa ja Hiina majanduslik hegemoonia piirkonnas (Bayramov & Indeo, 2024). Hoolimata mitmetest memorandumitest ning ELi, Türkmenistani ning transiidiriikide Türgi ja Aserbaidžaaani tõsisest, kuigi mitteametlikult väljendatud huvist, on põhilised takistused Türkmenistani gaasi jõudmisele Euroopa turgudele endiselt lahendamata (Huseynov, 2024a). Praegu ei pea Brüssel TCP arendamist tõeliselt kiireloomuliseks küsimuseks, kuna Euroopa Komisjoni süsinikuneutraalsuse pikaajalised eesmärgid pärsiks tulevikus Euroopa turgude nõudlust Türkmenistani gaasi järele üha rohkem ning juba praegu on prognoositav nõudlus parimal juhul gaasijuhtme esialgsete ehituskuludega võrreldes tagasihoidlik. Mitmed olulised küsimused, näiteks kes rahastab ja ehitab 20 miljardit dollarit maksva gaasijuhtme ning kuidas kohandada lõuna gaasikoridori ülejäänud infrastruktuuri vastavalt gaasitarne suurenenud mahtudele, on jäänud lahendamata.

Kuigi Türkmenistani gaasil on potentsiaal Iraani ja Türgi kaudu jõuda ELi, on logistilised takistused ja sanktsioonid Iraani vastu nurjanud Iraani väljavaated saada ELi-Türkmenistani gaasiekspordi transiidiriigiks (Shayan & Basiri, 2023). Vaatamata Türgi jätkuvale huvile ja isegi Iraani valmisolekule, on Aşgabati ilmselge kindlusetus pidurdanud edasiminekut läbirääkimistel ja jätnud Ankara rahulolematuks (O'Byrne, 2024). Lisaks seab Iraani varasem ebastabiilne gaasiimport Aşgabati kahtlema Teherani usaldusvääruse kahtluse alla (Łoskot-Strachota, 2024). Sellest hoolimata suutis Türkmenistan endale uueks kliendiks leida Iraagi, kuhu gaasivahetuses Iraaniga Türkmenistani gaasi mingil määral ka jõuab (Pannier, 2024).

Pärast mitut korda projektiga alustamist, mille järel tööd partnerriikide vaheliste erimeelsuste ning Afganistani konflikti tõttu jällegi takerdusid on TAPI projekt hakanud mõõdukalt edenema alles alates 2024. aastast. Samas on projekti ajakava ja üldine teostatavus endiselt ebakindel. Projekti peamise rahastajana on Türkmenistani osa torujuhtmest valmis ja Afganistani osa on praegu väljaehitamisel (Fazl-e-Haider, 2024). Pinged Afganistani ja Pakistani ning Pakistani ja India vahel ning sõjaliselt meelestatud rühmituste kohalolek Afganistanis muudavad aga TAPI tegeliku valmimise ja edu väga ebakindlaks.

Arvestades geograafilisi, poliitilisi ja infrastruktuurialaseid piiranguid, mis on tingitud Türkmenistani ajaloolisest passiivsusest mitmekesise kliendibaasi loomisel, ei ole Türkmenistani väljavaated gaasi ekspordi osas eriti helged. Kuna Venemaast on taas saanud arvestatav konkurent piirkonna gaasiga varustamises ning Türkmenistani potentsiaalsete uute klientidega ühendava gaasijuhtme finantseerimisest huvitatud välisinvestorid puuduvad, peab Türkmenistan praegu oma gaasi transportimisel lääne ja kagu suunas leppima partnerlusega problemaatilise Iraaniga. TAPI-projekti potentsiaal on teoorias endiselt suur, kuid ebakindlast tähtaegadest ja julgeolekuohtudest tingituna ei ole selle valmimine ja reaalne kasutuselevõtt kuigivõrd kindel. Kuigi nii ELil kui ka Türkmenistanil on ühine huvi tarnida rohkem Türkmenistani gaasi ELi turule, **tähendab praegune initsiatiivi ja investeringute puudumine torujuhtme jaoks vajaliku infrastruktuuri rajamiseks, et ELi ja Türkmenistani energiapartnerlus jääb parimal juhul marginaalseks.**

3. Mitmesuunaline välispoliitika ja partnerlussuhete arendamine Kesk-Aasias

Millised on ELi partnerlussuhete uued võimalused? Kuidas mõjutavad Venemaa partnerlussuhted piirkonna riikidega ELi ja Kesk-Aasia tulevaseid suhteid?

Ülevaade:

Selles peatükis vaadeldakse mitmesuguseid partnerlussuhteid ja ühendusi, mis on kujunenud ja määravad praegu välismaiste osapoolte suhteid Kesk-Aasia riikidega. Peatükis vaadeldakse ELi ja Kesk-Aasia suhteid (sh Eestile omaseid võimalusi), Venemaa ja Kesk-Aasia suhteid ning võimalusi laiendada ELi ja Kesk-Aasia sidemeid ja kaubavahetust Keskkoridori kaudu.

Peamised järeldused:

Geograafilistest ja poliitilistest takistustest hoolimata on ELil ja Kesk-Aasia riikidel ühine huvi arendada koostööd mitmes valdkonnas. Lääne partnerite jaoks on tänane Kesk-Aasia paljudes aspektides (geopoliitika, majandus, julgeolek) potentsiaalselt kõrge riskiga, kuid suurt tulu tootav piirkond. Koostöö arendamisel Kesk-Aasia riikidega mis tahes valdkonnas on oluline meeles pidada, et Kesk-Aasia riigid püüavad jätkata koostööd Venemaa Föderatsiooniga, kui see on nende huvides, tugevdades samal ajal sidemeid ELiga (Bohr, 2025).

Venemaa kahanev (kuid püsiv) roll piirkonnas toob kaasa nii võimalusi kui ka riske: kui mõned projektid edenevad kiiremini Moskva sekkumiseta, võib Venemaal taas pead tõstnud hirm piirkonna „kaotamise“ pärast tekitada pingeid. Kokkuvõttes on Kesk-Aasia riikide mõjuvõim siiski kasvamas, kuid Venemaal on endiselt mitmeid mõjutusvahendeid. Suhtluses Kesk-Aasia riikide juhtidega on äärmiselt oluline, et EL rõhutaks Venemaaga koostöö laiendamise varjukülgi ja pakuks samal ajal välja alternatiivseid lahendusi ja võimalusi.

Praegu on Keskkoridori potentsiaali Venemaast möödumiseks ja ELi-Aasia kaubanduse stimuleerimiseks liialt vähe arendatud. Koridori pikaajaline elujõulisus alternatiivina transiidile läbi Venemaa sõltub mitmetest asjaoludest, kuid ELi jaoks on määrava tähtsusega ELi ja tema partnerite kindel strateegiline pühendumus Keskkoridori arendamisele ja kaubavahetuse järsule vähendamisele Venemaaga.

3.1. ELi strateegilised plaanid Kesk-Aasias ja naaberpiirkondades

Tabel 1. ELi strateegiline tegevus

Piirkond / riik	Julgeolek ja sõjavägi	Majandus ja energia	Valitsemine ja diplomaatia	Peamised eesmärgid
Kesk-Aasia piirkond	- Ühine pühendumus piirkondlikule stabiilsusele ja terrorismivastasele võitlusele. - Rõhuasetus piiride julgeolekule ja hübriidohtude vastu võitlemisele.	- 10 miljardi euro suurune investeering Transkaspia transpordikoridori arendamiseks Global Gateway algatuse raames. - 365 miljonit eurot Euroopa Investeeringuspannalt säästlikule transpordile, veemajandusele ja kliimamuutustega kohanemise projektidele.	- ELi ja Kesk-Aasia strateegilise partnerluse loomine. - Regulaarsed kõrgetasemelised tippkohtumised ja ministrite kohtumised tugevdamiseks.	- Ühenduvuse ja kaubateede parandamine. - Säästliku arengu ja piirkondliku integratsiooni edendamine.
Kasahstan	- Koostöö küberjulgeoleku ja hübriidohtude vastase võitluse valdkonnas.	- 200 miljoni euro suurune laen säästlikule transpordile ja taastuenergia projektidele. - Osalemine kriitiliste toorainete alases koostöös.	- Laiendatud partnerlus- ja koostööleping (EPCA) jõustus 2020. aastal. - Läbirääkimised viisalihtsus- ja tagasivõtulepingute üle on käimas.	- Säästliku ressursiarenduse tugevdamine. - Ühtlustamine ELi standardite ja eeskirjadega.
Usbekistan	- Keskendumine piirkondlikule julgeolekule ja radikaliseerumise vastasele võitlusele.	- 175 miljonit eurot veemajanduse ja keskkonna jätkusuutlikkuse jaoks, eriti Araali mere piirkonnas. - 40 miljonit eurot erasektori arengu toetamiseks säästliku transpordi valdkonnas.	- EPCA parafeeriti 2022. aastal; allkirjastamine on kavandatud 2025. aastaks. - Esimese ELi ja Kesk-Aasia tippkohtumise võõrustamine Samarkandis.	- ELi ja Usbekistani suhete süvendamine. - Asutuste ja infrastruktuuri moderniseerimine.
Kõrgõzstan	- Rõhk piiride julgeolekule ja terrorismivastasele võitlusele.	- 50 miljonit eurot oluliste infrastruktuuriinvesteeringute tugevdamiseks riikliku arengupanga kaudu.	- EPCA allkirjastati 2024. aasta juunis. - Osalemine ELi ja Kesk-Aasia ministrite kohtumistel.	- Põllumajanduse vastupanuvõime suurendamine. - Kliimamuutuste mõjuga kohanemine.

Tadžikistan	- Koostöö uimasti- ja inimkaubanduse tõkestamisel.	- 100 miljonit eurot Transkaspia koridori säästliku transpordi infrastruktuuri toetuseks. - 16,6 miljonit eurot toetuseks puuvilla väärtusahela keskkonnasäästlikule üleminekule.	- EPCA läbirääkimised lõpetati 2024. aastal. - Osalemine ELi juhitud diplomaatide ja ametnike koolitusprogramides	- Energia kättesaadavuse parandamine. - Maapiirkondade arengu edendamine.
Türkmenistan	- Piiratud koostöö; arutelud piirkondliku julgeoleku üle.	- Potentsiaalne gaasitransiidi partner; läbirääkimised raamlepingu sõlmimiseks Euroopa Investeerimispanniga.	- Madalal tasemel diplomaatilised suhted; ettevaatlik koostöö ELiga.	- Energiaalase koostöö võimaluste uurimine. - Reformide ja Maailma Kaubandusorganisatsiooniga ühinemise soodustamine.

Esimene ELi ja Kesk-Aasia tippkohtumine 4. aprillil 2025

Viimase aja kõige olulisemaks arenguks mitmepoolsetes suhetes on 4. aprillil 2025 Samarkandis Usbekistanis toimunud esimene ELi ja Kesk-Aasia riikide (Kasahstan, Kõrgõzstan, Tadžikistan, Türkmenistan ja Usbekistan) juhtide tippkohtumine. Tippkohtumise võõrustajaks oli Usbekistani president Shavkat Mirziyoyev, Euroopa Liitu esindasid Euroopa Komisjoni president Ursula von der Leyen ja Euroopa Ülemkogu president António Costa (European Council, 2025a). Eelmised Kesk-Aasia ja Euroopa Liidu kõrgetasemelised kohtumised toimusid aastatel 2022–2023, kuid strateegilises partnerluses siis kokku ei lepitud.

Senises olukorras toimus selge muutus, kui 2025. aasta tippkohtumisel võeti vastu ELi ja Kesk-Aasia ühisdeklaratsioon, mis näitab, et nii EL kui ka Kesk-Aasia riigid peavad strateegilist partnerlust oluliseks ning avab ühtlasi ka tee edasisele koostööle. Neid arenguid on oluliselt mõjutanud muutunud geopoliitiline olukord: ELi ja Kesk-Aasia riikide otsuses laiendada oma suhted strateegiliseks partnerluseks on oma roll Venemaa sõjalisel agressioonil Ukraina vastu, Hiina mõju kasvul ja muutustel USA poliitikas (European Council, 2025b).

Strateegilise partnerluse loomine näitab, et Kesk-Aasia riikidel ja ELil on suur huvi arendada vastastikku kasulikku koostööd. Kesk-Aasia on peale loodusvarade rikas ka investeerimis- ja koostöövõimaluste poolest eri valdkondades, näiteks infrastruktuuri arendamise, julgeoleku, rahanduse ning kaubanduse alal. Potentsiaalsete koostöövaldkondade hulgas on ELil praeguste poliitiliste eesmärkide seisukohast huvi ennekõike logistika, transporti, energiaallikate (sh „roheline“ vesinik), haruldaste metallide ja muldmetallide maardlate ühise arendamise vastu.

Kesk-Aasia riikidest on praegu kõige tugevamad kaubandussuhted ELiga Kasahstanil. Kasahstanis tegutseb praegu üle 3000 Euroopa ettevõtte. EL on Kasahstani suurimaks investoriks – EL on Kasahstani investeerinud 200 miljardit USA dollarit ehk veidi alla poole Kasahstani alates selle iseseisvumisest 1991. aastal tehtud välisinvesteeringute 450 miljardi USA dollari suurusest kogusummast. Kasahstani asevälisminister Roman Vassilenko on ka rõhutanud, et 2024. aasta lõpuks sai Euroopa Liit Kasahstani suurimaks kaubanduspartneriks. Kogu kaubanduskäive ELiga moodustas 49,7 miljardit USA dollarit Kasahstani ja kõigi tema

kaubanduspartnerite 140 miljardi USA dollari suurusest kaubanduskäibest. See on rohkem kui Kasahstani kaubavahetus Hiinaga 2024. aastal (44 miljardit USA dollarit) ja Venemaaga (27,8 miljardit USA dollarit) (Weisskopf 2025). Siiski tuleb arvestada asjaoluga, et Kasahstani (ja teiste Kesk-Aasia riikide) ja ELi vahelise kaubanduse märkimisväärne kasv on osaliselt tingitud sellest, et ELi riigid hoiavad kõrvale ELi sanktsioonidest Venemaa vastu, eksportides kaupu Kesk-Aasiasse, et need sealt edasi Venemaale eksportida.

Geopoliitilistest takistustest hoolimata näitavad esimese ELi ja Kesk-Aasia tippkohtumise tulemused, arutelu Keskkoridori väljaehitamise osas ning juba kasvavad kaubandussuhted, et ELi ja Kesk-Aasia majandussidemete edasisel tugevdamisel on potentsiaali. Üha rohkem ELi riike on asunud arendama riiklikke strateegiaid koostöö arendamiseks Kesk-Aasia riikidega, kõige aktiivsematena paistavad silma Saksamaa, Prantsusmaa ja Itaalia. Sellegipoolest peab nende ootuste juures silmas pidama Kesk-Aasia riikide rolli Venemaale suunatud ELi kaupade vahendajana.

Eesti koostöövõimalused ja takistused selleks

ELi ja Kesk-Aasia partnerlusvaldkondade hulgas on mitmeid alasid, mille arendamises võiks Eestil olla oluline roll.

- **Digiühenduvus:** EL käivitas Team Europe'i algatuse digiühenduvuse parandamiseks eesmärgiga arendada satelliitsidet, laiendada lairiba-internetiühendust ja toetada digitaalset innovatsiooni Kesk-Aasias. Eesti dünaamilise tehnoloogiasektori ja valitsuse digitaliseerimisvõimekuse toel saavad Eesti ettevõtted jagada Kesk-Aasia partneritega oma digipädevust ja pakkuda sellekohaseid teenuseid.

- ELi ja huvitatud Kesk-Aasia riikide potentsiaalseteks koostöövaldkondadeks oleks e-valitsuse süsteemide rakendamine, finantstehingute laialdane digitaliseerimine ja läbipaistvamaid hankeprotsesse soodustavate digitaalsete platvormide arendamine. Võttes arvesse Eesti kogemusi valitsuse funktsioonide digitaliseerimisel ja suhteliselt kiiret laialdaste kaardimaksüsteemide arengut, mis on varasemale kõrgele korrupsioonitasemele märkimisväärset mõju avaldanud, avaneks Eestile seejuures ainulaadne võimalus olla digivaldkonnas koostöö arendamisel juhtivaks partneriks.

- **Kliima- ja keskkonnaalgatused:** Peamised projektid on Kesk-Aasia kestliku energiaühenduvuse projekt (SECCA – Sustainable Energy Connectivity in Central Asia), vee- ja energiaprogramm (CAWEP – Central Asia Water and Energy Program) ning „Roheline Kesk-Aasia“, mis keskenduvad tõhusale veeressursside majandamisele ja keskkonnasäästlikule energiaarendusele. Kuna ka Eestil on tulnud üle minna Nõukogude infrastruktuurilt ja tehnoloogialt tänapäevasematele ja rohelisematele alternatiividele, võivad Eesti kogemused olla abiks Kesk-Aasia riikidele, kus sarnane Nõukogude tehnoloogia ja infrastruktuur on siiani kasutuses.

- **Inimõigused ja valitsemine:** Eesti (ja teised Balti riigid) on pärast taasiseseisvumist edukalt läbi teinud ülemineku liberaalsele demokraatialle ning omavad seega reaalselt kogemust ja ainulaadset vaatepunkti Nõukogude autoritaarsuse pärandiga tegelemises, millega ka Kesk-Aasia ühiskonnad on pidanud toime tulema. Kuigi võimalused on endiselt piiratud, ei tohiks Eesti alahinnata ühiseid ajaloolisi aspekte Kesk-Aasia riikidega, seda eriti demokratiseerimise ning kodanikuühiskonna ja valitsuse potentsiaalsete algatuste toetamise osas. Kuna eksiilis elavad eestlased mängisid Nõukogude okupatsiooni ajal olulist rolli välisriikide valitsuste ja rahvusvaheliste institutsioonide teavitamisel Eesti olukorrast, on Eestil nüüd ainulaadne võimalus aidata Kesk-Aasia diasporaal tõsta teadlikkust inimõiguste rikkumistest oma kodumaal. Koostöö diasporaaga aitab kujundada paremat Kesk-Aasia poliitikat, seda eriti Türgmenistani

puhul, kus vastupidiselt ametlikule retoorikale ja lubatud muutustele on vaesus, nälg ja inimõiguste rikkumised endiselt laialt levinud.

- Haridus ja jätkusuutliku kompetentsi tõstmine: EL toetab selliseid programme nagu DARYA (Dialogue and Action for Resourceful Youth in Central Asia – Dialoog ja tegevus Kesk-Aasia ettevõtlike noorte heaks) ning pakub Kesk-Aasia diplomaatidele ja ametnikele koolitusi valitsemise ja institutsioonide reformide edendamiseks. Eesti Diplomaatide Kool on vastu võtnud ja koolitanud mitmeid Kesk-Aasia riikide üliõpilasi ning võib mängida veelgi suuremat rolli Kesk-Aasia tulevaste juhtide suutlikkuse tõstmisel.

- Lisaks ELi programmidele võib Eestile kasuks tulla ka ühiste kahepoolsete haridus- ja teadusprojektide ja vahetusprogrammide arendamine, mille eesmärkideks oleks 1) Eesti Kesk-Aasia spetsialistide ettevalmistamine ja koolitamine; 2) ühise teadusliku ja professionaalse keskkonna loomine strateegiliseks koostööks; 3) kodanikuühiskonna institutsioonide ja väärtuste toetamine ja arendamine. Eesmärgid hõlmavad meediapädevuse arendamist ja vastupanuvõime suurendamist Kesk-Aasia piirkonna elanikele suunatud vaenuliku desinformatsiooni osas.

- Parimad meetmed hübriidohtude vastu võitlemisel: nii Eestil kui ka Kesk-Aasia riikidel on hübriidohtude vastu võitlemise kogemusi, mida üksteisega jagada. Eestil on kogemusi Venemaalt pärinevate küberrünnakute ja desinformatsiooni vastu võitlemisel, küberjulgeoleku valdkond on üheks Eesti rahvusvaheliselt tunnustatud tugevuseks (Cyber Security 2025). Teisalt on Kesk-Aasia riikidel ulatuslik kogemus võitluses terrorismi (nt ISIS-Khorasan, Taleban jt), radikaalse islamismi ja muude radikaliseerumise vormide vastu, mis võiks olla kasulik Eesti julgeolekuvõimekuse arendamisel.

- Arvestades Kesk-Aasia riikide, Venemaa ja Hiina vahelisi julgeolekusuhteid, peaks professionaalne vahetus julgeoleku valdkonnas siiski olema rangelt kontrollitud ning piiratud ulatusega.

- Piirkondlik roheline energia arendamine: kuigi Kesk-Aasia riigid on teadlikud energeetikatööstuse mõjust keskkonnale ja rahva tervisele, on puhtamate alternatiivide arendamine pikaajaline ettevõtmine. Kesk-Aasias valitseb juba praegu energiakriis, mistõttu Venemaa ja Hiina investeeringud kivisöe-, nafta- ja maagaasitootmisse aitavad leevendada praeguseid kõige teravamaid probleeme. Hoolimata tihedatest sidemetest Venemaa ja Hiinaga, on Kesk-Aasia riigid muutunud avatumaks koostööle ELiga, eriti arvestades, et prognooside järgi süveneb kliimamuutuste ja infrastruktuuri vananemise tõttu praegune energia- ja keskkonnakriis veelgi.

- Piirkondliku mastaabiga projektid tuule-, päikese- ja hüdroenergia arendamise ja rakendamise vallas, eriti koostöös väiksemate kohalike ettevõtetega, võib olla heaks alternatiiviks riskantsetele suuremahulistele projektidele. Kesk-Aasia riikidele pakub uue energiainfrastruktuuri ehitamine võimaluse edendada välissuhteid ja saavutada suuremat autonoomiat, töötades tasakaalustatuma võimu ja mõju jaotuse nimel piirkonnast huvitatud erinevate osapoolte (riikide) vahel.

- Mitmekesisem majanduskoostöö: väiksemad investeeringud mitmesugustesse valitsusvälistesse tegutsejatesse, sealhulgas väikeettevõtetesse ja idufirmadesse, võivad vähendada korrupsiooni ja intellektuaalsete ja/või omandiõiguste rikkumise riski. Kohalikul tasandil tegutsevad ettevõtjad ja idufirmad, eriti nende nooremad juhid ja töötajad, kes osa oma haridusest omandavad tihti välismaal (nt Koreas, kus paljud Usbekistani ja Kasahstani noored õpivad äriülikoolides) on sageli omaks võtnud liberaalsemad väärtushinnangud. Mõned neist on

ka aktiivsed opositsiooni liikmed. Investeeringud väiksematesse kohalikesse ettevõtetesse võivad kohalike initsiatiivil aidata edendada demokraatlikke väärtusi võimustruktuuris altpoolt üles.

- Kuna Euroopa investeeringud ja valitsuse abi sõltuvad sellest, kas abisaav riik nõustub läbi viima demokraatlikke reforme või (investeeringud) ressursse läbipaistvalt kasutama, eelistatakse sageli Venemaa ja Hiina pakkumisi, sest need riigid selliseid nõudeid ei esita. Lisaks toimivad autoritaarsed riigid demokraatlikest riikidest kiiremini ja otsustavamalt ning kiirem tegutsemine võib anda praegustele võimudele täiendavat legitiimsust. Kesk-Aasia puhul annavad eliidi ja valitsuste sidemed Venemaa ja Hiinaga Venemaa ja Hiina ettevõtetele selge eelise koostöös kohalike võimudega.

Võimalikus koostöös Kesk-Aasia riikidega võib ELi ja Eesti jaoks esile kerkida mitmeid probleeme ja väljakutseid. Üheks tõsisemaks probleemiks Eesti ning teiste demokraatlike riikide jaoks Kesk-Aasiaga suhtlemisel ja sinna investeerimisel on autoritaarsuse järjepidev tõus piirkonnas ning sellest tulenevalt ka inimõiguste, sealhulgas sõnavabaduse, piiramine. Teiseks probleemiks on Kesk-Aasia roll Venemaale suunatud rahvusvahelistest sanktsioonidest möödahiilimisel, sest lisaks muudele Venemaa ja Kesk-Aasia riikide koostöövormidele (mida käsitletakse järgmises osas) veavad nad sanktsioneeritavaid kaupu väljastpoolt piirkonda Venemaa piirile.

3.2. Venemaa kohalolek Kesk-Aasias

Arengud Venemaa Kesk-Aasia poliitikas aastatel 2024–2025 peegeldavad muutuvat geopoliitilist maastikku, kus Moskva püüab säilitada oma mõjuvõimu Lääne suureneva sekkumise, Hiina kasvava kohaloleku ja piirkondlike muutuste tingimustes. Euraasia Majandusliit (EAEU) jääb Venemaa strateegia keskseks vahendiks majandusintegratsiooni, poliitiliste sidemete ja ideoloogilise mõju edendamiseks piirkonnas. EAEU järgmine kohtumine 2025. aastal on suunatud praeguste liikmesriikide ohjeldamisele ja uute partnerite kaasamisele.

Tabel 2. Venemaa kohalolek Kesk-Aasias ja naaberpiirkondades

Riik/piirkond	Algatus/meede	Aasta(d)	Liik	Üksikasjad/tulemus
Usbekistan	Strateegiline sõjaline partnerlusleping.	2024–2025	Sõjaline	Leping hõlmab aastaid 2026–2030; näitab kahepoolsete kaitsealaste sidemete tugevnemist.
Kazahstan	Ühised Kesk-Aasia sõjalised õppused („Birlestik-2024“) ilma Venemaa ja Hiina osaluseta.	2024	Kaitse/autonoomia	Esimest korda viisid Kesk-Aasia riigid läbi õppused ilma Venemaata, mis peegeldab piirkonna kasvavat sõltumatust.

Kesk-Aasia piirkond	Lekkinud raport paljastab Venemaa muret mõju kaotamise pärast.	2024	Strateegiline hinnang	Tunnistati Kollektiivse Julgeoleku Lepingu Organisatsiooni ja Venemaa mõju vähenemist sanktsioonide tõttu.
Kesk-Aasia piirkond	Ettevalmistused teiseks Venemaa-Kesk-Aasia tippkohtumiseks.	2024	Diplomaatilised suhted	Mõju säilitamiseks jätkab Venemaa tippkohtumiste diplomaatiat.

Venemaa näib olevat mures, et Euroopa Liit ja Euroopa riigid ilmutavad Kesk-Aasia suhtes üha suuremat majanduslikku, poliitilist ja muud huvi. Kreml püüab Euraasia Majandusliidu laiendamise kaudu suurendada oma mõju piirkonnas ja Euraasias laiemalt. Venemaa mõju kasv on tõsine väljakutse ja oht Euroopa Liidule ning selle huvidele, investeringutele ja äritegevusele Kesk-Aasias.

Venemaal on Kesk-Aasiaga pikaajalised ajaloolised, kultuurilised, majanduslikud ja poliitilised sidemed ning nendest tulenevalt omad huvid piirkonnas tegutsemisel. Hiina kõrval jääb Venemaa siiski teisejärguliseks, kuid sellegipoolest oluliseks piirkondlikuks tegijaks. Piirkondlike võimukeskuste (Hiina, Venemaa, Türgi, Iraan) seas on Venemaal Kesk-Aasias kindlasti parim infrastruktuur ja võrgustikud, lisaks veel ka poliitilised, majanduslikud, sõjalised, infotehnoloogilised, finantsilised jt mõjukanalid ning hübriidmõju selliste organisatsioonide kaudu nagu Kollektiivse Julgeoleku Lepingu Organisatsioon ja Euraasia Majandusliit (Sazonov & Solovyeva, 2024).

Venemaa püüab EAEUd piirkondlikult ja globaalselt laiendada ning oma rolli liidus suurendada. 8. mail 2024 korraldas Kreml Moskvas EAEU tippkohtumise, milles võib näha vastust 2022–2023 toimunud ELi ja Kesk-Aasia kohtumistele (Caliber.Az 2024). Venemaa püüab laiendada EAEUd Euraasias, aga ka teistes piirkondades. 26. detsembril 2024 kiitsid Euraasia Majandusliidu (EAEU) riigipead Euraasia Majandusliidu Ülemkogu kõrgeimal tasemel kohtumisel heaks EAEU rahvusvahelise tegevuse peamised suunad 2025. aastaks. Venemaa prioriteediks on jätkata lähinaabritega dialoogi kaubandus- ja majandusküsimustes, arendada koostööd liidu vaatlejariikidega, tugevdada koostööd Euraasia peamiste integratsiooniühendustega (sh Kesk-Aasia ja Hiinaga).

Sanktsioonid, varimajanduse kasv, suurenevad riskid

Kesk-Aasia ja Venemaa vahelised kaubandussuhted on õitsval järjel. Kesk-Aasias tegutsevate Venemaa ettevõtete arv kasvab pidevalt. Kuigi paljudele neist tuleb Euraasia Majandusliidu liikmesus kasuks, on osa ettevõtetest otseselt Moskva mõju all ja aitavad toetada Venemaa majandust. Eriti märkimisväärsed on arengud Kasahstani ja Usbekistani energiasektoris, mille eesmärk on sanktsioonide tõttu uute turgude hõlvamine. Kesk-Aasia (ja Türgi) mängib olulist rolli Venemaa kaubavoogude geograafilises ümbersuunamises ning piirkonda läbivate kaubakoridoride arv kasvab (Bohr 2025). Samuti võivad ohtu sattuda Eesti ja teiste ELi riikide ärihuvid, kui ettevõtted hakkavad tegema koostööd Kesk-Aasia partneritega, teadmata, et need aitavad Venemaal sanktsioonidest kõrvale hiilida ja tarnivad Venemaale ELi ja USA sanktsioonide alla kuuluvaid kaupu (GuildHall, 2024).

Viimase kolme aasta jooksul on paralleelimport toonud Venemaa ja Hiina otseinvesteeringute kaudu Kesk-Aasia riikidesse tugeva majanduskasvu ja suurema rahalise vabaduse (Centre for Oriental Studies report, 2024). Teisalt suurendab paralleelimport riske nii Kesk-Aasia riikide kui ka nende läänepartnerite jaoks, kuna: 1) paralleelimport süvendab Kesk-Aasia sõltuvust Moskvast ning suurendab kohalike autoritaarsete režiimide rikastamise kaudu Venemaa poliitilist mõju; 2) Venemaa aktiivsed katsed liikmeid majandusalgatustes hoida ja sinna kaasata laienevad strateegiliselt poliitilisele ja ideoloogilisele mõjule ning sõjalisele kaasatusele. Mõlemad aspektid on praegu tugevalt problemaatilised Kesk-Aasia riikide jaoks, kes püüavad Venemaa mõju ja survet piirata ja tasakaalustada niivõrd, kui see on nende võimuses. ELi jaoks õõnestab Kesk-Aasia paralleelimport liikmesriikide püüdlusi piirata Venemaa võimet mõjutada ja ohustada oma naabreid. Mida kauem paralleelimport jätkub ja laieneb, seda vähem on ELil Venemaa suhtes mõjuvõimu ja seda ohtlikumaks muutub kaubavahetus Kesk-Aasia riikidega Euroopa julgeolekule.

Hoolimata erinevast toonist kohalike valitsusrežiimide suhetes Moskvaga, ei ole ükski Kesk-Aasia riik ega nende sõjaväeüksused seni Ukraina sõjas osalenud. Lisaks on kehtestatud ranged meetmed sellise osalemise piiramiseks, sealhulgas Venemaa propagandaasutuste ja mitteametlike värbamispunktide uurimine ja sulgemine (nt aktiivne võrgustik „Russkij dom“, mille kontorid suleti 2024. aastal Aserbaidžaanis ja 2025. aastal Kõrgõzstanis); mõnes riigis (sh Kõrgõzstanis) on Venemaa sõjaväega lepingu sõlminud kodanikele kehtestatud mitmeaastane vanglakaristus; kasvanud on Kesk-Aasia riikide diplomaatiliste taotluste ja nootide arv Venemaa valitsusele seoses rassistlike ja ksenofoobsete rünnakutega Kesk-Aasia sisserändajate vastu Venemaal.

Neid probleeme süvendab Venemaa kasvav surve Kesk-Aasia riikidele osaleda sõjalistel üritustel – nii sümboliliselt 9. mai „paraadil“ Moskvast kui ka praktiliselt Kollektiivse Julgeoleku Lepingu Organisatsiooni (CSTO) ühisõppustel Zapad-2025, mis toimuvad 2025. aasta septembris Valgevenes ja Venemaal.

Venemaa ja Kesk-Aasia riikide vahelised vaidlused on Kesk-Aasias toimuvate ühiskondlike muutuste kontekstis etteaimatavad. Venemaa täiemahuline sissetung Ukrainasse kiirendas Kesk-Aasia riikide dekoloniseerimisprotsessi, mille osas tehti olulisi edusamme juba enne 2022. aastat. Hoolimata Venemaa püüdlustest seda muutust peatada, dekoloniseerimine tõenäoliselt intensiivistub, eriti kuna Nõukogude Liidu ajal sündinud võimul olev eliit on andmas teed nooremale põlvkonnale, kelle vene keele oskus on piiratud ja kellel puudub ajalooline mälu Nõukogude Liidust. Venemaa jaoks on see probleemiks, sest ta vajab Kesk-Aasiat kanalina sanktsioonidest möödahiilimiseks, kaubavoogude ümbersuunamiseks ja liitlaste kohaloleku demonstreerimiseks. Seetõttu püüab Venemaa säilitada kõike, mis veel seob seda piirkonda endise koloniaalkeskusega: torujuhtmeid, raudteid ja suhteid eliidiga (Bohr 2025).

Venemaa kahjuliku mõju vähendamiseks piirkonnas tuleks ELil seada prioriteediks järgmised eesmärgid:

- EL peab tugevdama sisepoliitikat ja meetmeid, millega piirata algselt Kesk-Aasiasse suundunud kuid siis Venemaale ümbersuunatud. See poliitiline otsus on kindlalt ELi poliitiliste võimete piires, ning on lisaks ka tõhusaks meetmeks, et kummutada süüdistused topeltstandardites ja silmakirjalikkuses.
- EL peab Kesk-Aasia liidritele selgitama, et paralleelimpordi jätkumine nõrgendab nende suveräänsust ja loob lühiajalise kasu nimel pikaajalise sõltuvuse Venemaast. EL peab pakkuma Kesk-Aasia riikidele stiimuleid ja alternatiive, et kompenseerida neile tulude kaotust Venemaale suunatud paralleelimpordi mahu vähendamisel.

3.3 Trans-Kaspia marsruut: väljakutsed, väljavaated ja Kesk-Aasia roll

Nii Kesk-Aasia riigid kui ka EL sõltuvad Venemaast selle transpordi infrastruktuuri alase monopoli ja oma geograafilise asendi tõttu. Venemaast mööduvate kauba- ja transporditeede arendamine ei ole ainult ELi, vaid ka Türgi ja Hiina huvides.

Logistika ja transpordi valdkonnas kuulub ELi ja Kesk-Aasia riikide ühiste huvide hulka Trans-Kaspia transpordikoridor (tuntud ka kui Keskmine transiitkoridor), mis ühendaks ELi Hiinaga Kesk-Aasia kaudu. See marsruut võib mitmete kaupade tarnes tõenäoliselt kujuneda alternatiiviks Põhja transiitkoridorile (kus ühendus Hiina ja ELi vahel kulgeb läbi Venemaa). 2024. aastal oli selle kogu kaubavahetuse käive oli 49,7 miljardit USA dollarit (võrdluseks oli kaubavahetuse globaalne käive samal perioodil 140 miljardit USA dollarit). Trans-Kaspia transpordikoridor võimaldab vedada kaupa Kesk-Aasiast Euroopa riikidesse. Kaubaveod Kaspia merd ületava transpordikoridori kaudu on viimastel aastatel kasvanud kaheksakordseks – 560 000 tonnilt 2021. aastal 4,5 miljoni tonnini 2024. aastal, käesoleva aasta prognoos on 4,9 miljonit tonni ja 2029. aastaks 10 miljonit tonni. Hiljutine tippkohtumine ja Trans-Kaspia transpordikoridori kasvav kaubakäive peegeldavad ELi ja Kesk-Aasia vahelise majanduspartnerluse jätkuva tugevnemise potentsiaali (Weisskopf, 2025).

Eriist tähelepanu on pööratud rahvusvahelisele Trans-Kaspia transpordikoridorile (TITR), mis on kõige otsesem alternatiivne kaubanduskoridor, ühendades Hiinat Euroopa Liiduga Kasahstani, Aserbaidžaaani, Gruusia ja Türgi kaudu. TITR-i rakendamine ja aktiveerimine võib oluliselt suurendada piirkonna riikide majanduspotentsiaali, luues eeldused sisemajanduse jätkusuutlikuks kasvuks ja integreerimiseks ülemaailmsetesse tarneahelatesse. (Drost et al., 2025)

Vaatamata märkimisväärsele potentsiaalile seisab projekt silmitsi mitmete väljakutsetega, mis takistavad selle laiaulatuslikku rakendamist. Üks peamisi TITR arengut pidurdavaid tegureid on selle piiratud läbilaskevõime, mis on hinnanguliselt vaid 5% Põhja transiitkoridori läbilaskevõimest. Pärast sõjategevuse puhkemist Ukrainas ja sellega kaasnenud liiklusmahu suurenemist on marsruut osutunud võimetuks koormusega tõhusalt toime tulema. Selle tulemusena on transiidiiaeg pikenenud 40 päevani või isegi kauemaks, kuigi algseks prognoosiks oli 15–20 päeva. Eriti teravaks probleemiks on osutunud puudulik infrastruktuur, puudu jääb transpordilaevadest Kaspia merel, veduritest ja vagunitest, mis kõik on hädavajalikud tõhusa logistika tagamiseks. Need probleemid on kaasa aidanud nõudluse järsule kasvule, mistõttu lühiajalised transpordikulud on kiirelt tõusnud. (Walter, 2022)

Transpordimahu suurendamiseks tehtud jõupingutustest hoolimata mured projekti pikaajalise elujõulisuse suhtes püsivad (Drost jt, 2025; Huseynov, 2024b). Et TITR oleks tasuv ka pikemas plaanis, on vaja poliitilist stabiilsust ja kõrget juhtimiskompetentsi marsruudil asuvates riikides (Chang, 2023). Kuid piirkonnas on mitmeid struktuurseid probleeme, sealhulgas liigne bürokraatia, korrupsioon ning üldine poliitiline ja institutsiooniline ebastabiilsus, mida süvendavad perioodiliselt esinevad piirikonfliktid (Eldem, 2022).

Stsenaariumid ELi jaoks

Selles kontekstis on võtmeküsimuseks, millise suuna võtab Trans-Kaspia koridori suhtes Euroopa Liit. Kui sissetung Ukrainasse peaks lõppema, suhted Venemaaga normaliseeruma ja Lääs liikuma pragmaatilisema välismajanduskoostöö poole, Venemaa Föderatsiooni territooriumit läbiva marsruudi logistiline atraktiivsus tõenäoliselt taastub. Põhjapoolset

marsruuti iseloomustavad oluliselt madalamad kulud ja kiire tarne, kuna transpordi infrastruktuur on juba välja arendatud, mistõttu ei ole vaja teha suuri investeeringuid selle moderniseerimiseks.

Seevastu iseloomustavad Trans-Kaspia transpordikoridori kõrgemad transpordikulud ja logistiline keerukus, peamiselt vajaduse tõttu kasutada mitut transpordiliiki (Aguiar, 2025). Nende probleemide püsimisel võib Keskmine transiitkoridor kaotada konkurentsivõime Põhja transiidikoridori suhtes, eriti kui varasemad kaubandus- ja transpordiühendused Venemaaga taas avatakse. Tuleb märkida, et hoolimata üle kolme aasta kestnud relvastatud konfliktist Ukrainas, ei ole kaupade tarne põhjapoolse marsruudi kaudu täielikult seiskunud. Aastatel 2022–2024 oli see endiselt peamine transpordikanal Hiina ja Euroopa Liidu vahel. Kuigi kaubaveo mahud varieerusid, säilitas marsruut oma tähtsuse kaubanduslogistikas (Kuš, 2024; Zhang, 2023). Samas jäi Keskkoridor arendustegevusest hoolimata peamiselt teisejärguliseks marsruudiks. (Avdaliani, 2025)

Juhul kui Euroopa Liit peab TITR-i selle väiksemast läbilaskvusest hoolimata abivahendiks kaubandussuhete mitmekesistamisel ja partnerluse tugevdamisel Kesk-Aasia riikidega, võib see saada üheks täiendavaks, alternatiivseks kaubateeks Hiina ja ELi vahel (Abbasova & Allison, 2025). Ka Kesk-Aasia riikide aktiivne osalemine ei suurendaks mitte ainult nende geopoliitilist tähtsust, vaid avaks uusi võimalusi majanduskoostööks piirkonnasiseselt ja välispartneritega (Mrini, 2024).

Kuid selle eesmärgi saavutamiseks tuleb Keskmise transiitkoridori potentsiaal täielikult realiseerida ja muuta see elujõuliseks alternatiiviks Põhja transiitkoridorile. See aga eeldab kahe olulise eeltingimuse täitmist: transiitkoridori aladel tuleb tagada julgeolek ja muuta projekt (välis)investeeringutele atraktiivseks. Julgeoleku osas peaks Euroopa Liit kaasa aitama piirkondlike konfliktide leevendamisele, et minimeerida häirete riski Keskkoridori toimimisel (Chang, 2023). Investeeringute seisukohast peaks prioriteediks olema raudtee infrastruktuuri laiendamine, Kaspia mere sadamate läbilaskevõime suurendamine, tõhusa logistilise ühenduse loomine Kaspia ja Musta mere vahel ning logistiliste protsesside digitaliseerimise edendamine. Viimases aspektis võib Eesti täita potentsiaalse vahendaja ja tehnoloogiapartneri rolli, toetudes oma kogemustele digitaalse ülemineku valdkonnas (Ozat & Nelson, 2023).

Selleks, et Keskkoridor toimiks ELi ja Aasia vahelise ühendusena ning funktsionaalse alternatiivina Venemaale, **peavad EL ja tema partnerid võtma endale kindla kohustuse muuta Keskkoridor majanduslikult elujõulisemaks ja poliitiliselt atraktiivsemaks alternatiiviks Põhjakoridorile.** Keskkoridori läbilaskevõime suurendamiseks tuleb välja töötada põhjalikum strateegiline kava, et tagada kõigi osapoolte ühtne lähenemisviis. **See eeldaks ELi strateegilist kohustust vähendada mitme järgmise aastakümne jooksul sihipäraselt ja püsivalt kaubandussuhteid Venemaaga.**

Kasutatud kirjandus

Abbasova, A., & Allison, O. (2025). Can the Middle Corridor be Europe's Middle Ground? Royal United Services Institute. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/can-middle-corridor-be-europes-middle-ground>

Abishev, G. (2023). Has Kazakhstan become more democratic following recent elections? Carnegie Endowment for International Peace. Retrieved January 2, 2025, from <https://carnegieendowment.org/russia-urasia/politika/2023/03/has-kazakhstan-become-more-democratic-following-recent-elections?lang=en>

Aguiar, P. (2025). The Middle Corridor: A route born of the new Eurasian geopolitics – Analysis. Eurasia Review. <https://www.eurasiareview.com/27012025-the-middle-corridor-a-route-born-of-the-new-urasian-geopolitics-analysis>.

Altyn-Orda. (2023). Kazakhstanskiy politik Ermekhammet Ertysbaev blagodarit Putina za vse to, chto Rossiya sdelala dlya Kazakhstana. Altyn-Orda.kz. Retrieved January 2, 2025, from <https://altyn-orda.kz/kazahskij-politik-ermuhammet-ertysbaev-blagodarit-putina-za-vse-to-chto-rossiya-sdelala-dlya-kazahstana/>

AP. (2024). Russia will build Central Asia's first nuclear power plant in an agreement with Uzbekistan. <https://apnews.com/article/russia-nuclear-plant-uzbekistan-putin-6b29cec95b9f5be8d1b408063f1d0065>

Avdaliani, E. (2025). The Middle Corridor remains supplementary to major trade routes between the EU and China. Central Asia-Caucasus Analyst. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13864-the-middle-corridor-remains-supplementary-to-major-trade-routes-between-the-eu-and-china.html>

Bartlett, P. (2021). Uzbekistan's Rocky Road to Reform. The Moscow Times. <https://www.themoscowtimes.com/2021/10/27/uzbekistans-rocky-road-to-reform-a75423>

Bayramov, A. & Indeo, F. (2024). Geopolitical Constraints in the EU's Revised Strategy towards Kazakhstan, Uzbekistan, and Turkmenistan. European Union Governance in Central Asia, 1st ed. Routledge, 9781032670218

Benson, B. (2023). Uzbekistan's Reformist President Makes a U-Turn. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2023/07/28/uzbekistan-mirziyoyev-reelection-reform-democratic-backsliding/>

Bertelsmann Stiftung. (2024). BTI 2024 Country Report–Tajikistan. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2024_TJK.pdf

Bifolchi, G. (2023a). Geopolitics of the Gorno-Badakhshan Autonomous Oblast (GBAO). Special Eurasia. <https://www.specialeurasia.com/2023/03/24/geopolitics-gorno-badakhshan>

Bifolchi, G. (2023b). How might the Dushanbe-Kulma highway support interconnection between Gorno-Badakhshan and Xinjiang and regional stability? Special Eurasia. <https://www.specialeurasia.com/2023/04/21/dushanbe-kulma-highway-transport>

Bifolchi, G. (2021). Chinese military base in Tajikistan: Regional implications. Special Eurasia. <https://www.specialeurasia.com/2021/10/28/chinese-military-base-in-tajikistan-regional-implications>

Bochkarev, D. (2024). Turkmenistan: The gas monetization challenge. The Oxford Institute for Energy Studies. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2024/09/Turkmenistan-The-gas-monetization-challenge.pdf>

Bohr, A. (2025). Igra na dva fronta: kak Tsentralnaya Aziya balansiruet mezhdu Rossiej i Zapadom. Sapere Aude. <https://sapere.online/igra-na-dva-fronta-kak-tsentralnaya-aziya-balansiruet-mezhdu-rossiej-i-zapadom/>

Bohr, A. (2016). Turkmenistan: Power, Politics and Petro-Authoritarianism. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-03-08-turkmenistan-bohr.pdf>

BTI. (2024). Turkmenistan Country Report 2024. BTI Transformation Index. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/TKM#pos16>

Caliber.Az (2024). Putin announces date for EAEU summit in Russia, <https://caliber.az/en/post/putin-announces-date-for-eaeu-summit-in-russia>

Central Asia Regional Economic Cooperation Program. (n.d.). CAREC Corridor Development Investment Program. Retrieved May 24, 2025, from <https://www.carecprogram.org/?project=carec-corridor-development-investment-program>

Central Election Commission. (n.d.). On the results of the voting in the republican referendum of October 6, 2024 <https://www.election.gov.kz/rus/news/acts/index.php?ID=9570>

Centre for Oriental Studies (2024). Report: Russia and China's influence in Central Asia: Europe's Prospects, concerns and search for Balance

<https://orientalistikakeskus.ut.ee/en/news/report-russia-and-chinas-influence-central-asia-europes-prospects-concerns-and-search-balance>

Chang, F. K. (2023). The Middle Corridor through Central Asia: Trade and influence ambitions. Foreign Policy Research Institute. <https://www.fpri.org/article/2023/02/the-middle-corridor-through-central-asia-trade-and-influence-ambitions/>

Cheeseman, N. Desrosiers, M. 2023. How Not to Engage with Authoritarian States. Westminster Foundation for Democracy. https://www.wfd.org/sites/default/files/2023-02/how_not_to_engage_with_authoritarian_states_wfd_cheeseman_desrosiers_2023.pdf

Clement, V. (2023). The Aura of Governance in Turkmenistan. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2023/03/the-aura-of-governance-in-turkmenistan/>

CPJ. (2021, August 10). Committee to Protect Journalists. Kyrgyzstan parliament approves 'false information' bill. <https://cpj.org/2021/08/kyrgyzstan-parliament-approves-false-information-bill/>

Clement, V. (2020). Religion and the Secular State in Turkmenistan. Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, American Foreign Policy Council. https://www.silkroadstudies.org/resources/Religion_and_the_Secular_State_in_Turkmenistan_-_Victoria_Clement_-_10.06.20_-_FINAL_wCover.pdf

CPJ. (2024). Committee to Protect Journalists. Kyrgyzstan president signs Russian-style 'foreign agents' law. <https://cpj.org/2024/04/kyrgyzstan-president-signs-russian-style-foreign-agents-law/>

Cyber Security 2025. Cyber Security in Estonia 2025. RIA, <https://www.ria.ee/en/cyber-security-estonia-2025>

Czachor, R. (2025). Non-parliamentary Representative Bodies in Post-Soviet Authoritarian States: Cases of Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Turkmenistan. A Comparative Study. Review of European and Comparative Law, 60(1), 115-133. <https://doi.org/10.31743/recl.17986>

Daryo. (2025). Kyrgyzstan maintains key rate at 9% as economy grows by 9% in 2024. <https://daryo.uz/en/2025/01/28/kyrgyzstan-maintains-key-rate-at-9%25-as-economy-grows-by-9%25-in-2024>

Deutsche Welle. (2024). Kazakhstan votes on first nuclear plant construction. dw.com. <https://www.dw.com/en/kazakhstan-votes-on-first-nuclear-plant-construction/a-70415351>

Drost, N., Cretti, G., & van Giersbergen, B. (2025). Central Asia emerging from the shadows. Clingendael Institute. <https://www.clingendael.org/pub/2025/central-asia-emerging-from-the-shadows/>

Dudoignon, S. A. (1994). Une segmentation peut en cacher une autre: Régionalismes et clivages politico-économiques au Tadjikistan. Cahiers d'Etudes sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien, 18(1), 165-185. https://www.persee.fr/doc/cemot_0764-9878_1994_num_18_1_1103

Eldem, T. (2022). Russia's war on Ukraine and the rise of the Middle Corridor as a third vector of Eurasian connectivity: Connecting Europe and Asia via Central Asia, the Caucasus, and Turkey (SWP Comment 2022/C 64). Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP). <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C64/>

Eurasianet. (2025a). Uzbekistan unveils plan to upgrade Middle Corridor trade. <https://eurasianet.org/uzbekistan-unveils-plan-to-upgrade-middle-corridor-trade>

Eurasianet. (2025b). Turkmenistan: Dictator's daughter makes her political debut. <https://eurasianet.org/turkmenistan-dictators-daughter-makes-her-political-debut>

Eurasianet. (2024a). Uzbekistan: Purge underway inside power ministries. <https://eurasianet.org/uzbekistan-purge-underway-inside-power-ministries>

Eurasianet. (2024b). Uzbekistan: Government racing to retool the economy. <https://eurasianet.org/uzbekistan-government-racing-to-retool-the-economy>

Eurasianet. (2024c). Turkmenistan's natural gas exports to China outearn Russia's supplies. <https://eurasianet.org/turkmenistans-natural-gas-exports-to-china-outearn-russias-supplies>

Eurasianet, (2019). Turkmenistan: minister vnutriniex del noyavilsya v naruchnikah <https://russian.eurasianet.org/%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD-%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80-%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%B4%D0%B5%D0%BB-%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%81%D1%8F-%D0%B2-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%85>

The Eurasian Economic Commission (2024). Main Directions of EAEU International Activities for 2025 approved 26.12.2024, <https://eec.eaeunion.org/en/news/utverzhdeny-osnovnye-napravleniya-mezhdunarodnoy-deyatelnosti-eaes-na-2025-god/>

European Council (2025a). First EU-Central Asia summit, 4 April 2025. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2025/04/04/>

European Council (2025b). Joint Declaration following the first European Union-Central Asia summit. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/04/04/joint-declaration-following-the-first-european-union-central-asia-summit/>

EUvsDisinfo 2024. DISINFO: The West counters Russia and China's influence in Central Asia. <https://euvsdisinfo.eu/report/the-west-counters-russia-and-chinas-influence-in-central-asia/>

Fazl-e-Haider, S. (2024). Turkmenistan Resumes Work on TAPI Pipeline Despite Geopolitical Hurdles. Eurasia Daily Monitor 21, 135. <https://jamestown.org/program/turkmenistan-resumes-work-on-tapi-pipeline-despite-geopolitical-hurdles/>

Freedom House. (2024a). Freedom in the World 2024. Kyrgyzstan. <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2024>

Freedom House. (2024b) Nations in Transit 2024. Kyrgyzstan <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/nations-transit/2024>

Freedom House. (2023). War deepens a regional divide. Nations in Transit 2023. Retrieved January 2, 2025, from <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2023/war-deepens-regional-divide>

Freedom House. (2021). Freedom in the World 2021. Kyrgyzstan. <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2021>

Freedom House. (2020a). Freedom in the World 2020. Kyrgyzstan. <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2020>

Freedom House. (2020b). Turkmenistan, Nations in Transit <https://freedomhouse.org/country/turkmenistan/nations-transit/2020>

Fremer, I. (2024). Kyrgyzstan: New rules imposed on foreign non-governmental organizations. Global Legal Monitor. <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2024-08-12/kyrgyzstan-new-rules-imposed-on-foreign-non-governmental-organizations/>

Geropoulos, K. (2022). Kyrgyzstan, Russia's Rosatom ink MoU on SMR nuke plant construction. NE Global Media. <https://www.neglobal.eu/kyrgyzstan-russias-rosatom-ink-mou-on-smr-nuke-plant-construction/>

Gizitdinov, N. (2023). China edging out Russia as sanctions redraw trade for Kazakhstan. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-06-06/china-edging-out-russia-as-sanctions-redraw-trade-for-kazakhstan>

- Government of the Republic of Tajikistan. (2024). Qonuni Jumhurii Tojikiston dar borai tanzimi an'ana va jashnu marosim dar Jumhurii Tojikiston. <https://mfa.tj/tg/main/view/3960/qonuni-jt-dar-borai-tanzimi-anana-va-jashnu-marosim-dar-jumhurii-tojikiston>
- Guildhall. (2024). Rossiya ispol'zuet Tsentral'nuyu Aziyu dlya obkhoda sanktsiy – Kameron. <https://ghall.com.ua/2024/04/22/rossiya-ispolzuet-tsentralnuyu-aziyu-dlya-obkhoda-sanktsij-kameron/>
- Hojaniyazov, M & Yan, Z. J. (2023). Natural Gas Trade between Turkmenistan and China in the Context of the BRI. *International Journal of Business Marketing and Management (IJBMM)* 8, 6. <https://ijbmm.com/paper/Nov2023/8340436579.pdf>
- Human Rights Watch. (2024). Kyrgyzstan: Veto law to curb civil society. <https://www.hrw.org/news/2024/03/15/kyrgyzstan-veto-law-curb-civil-society>
- Huseynov, V. (2024a). Uncertainty abounds in talks on the possible export of Turkmen gas to Europe. Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/uncertainty-abounds-in-talks-on-the-possible-export-of-turkmen-gas-to-europe/>
- Huseynov, V. (2024b). Multiple countries strive to enhance Middle Corridor despite challenges. Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/multiple-countries-strive-to-enhance-middle-corridor-despite-challenges/>
- Ibragimova, G. (2023). Like Father, Like Son: Why Turkmenistan's Power Transition Is In Reverse. Carnegie Endowment. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/04/like-father-like-son-why-turkmenistans-power-transition-is-in-reverse?lang=en>
- IFEX. (2024). Kyrgyz president signs Russian-style 'foreign agents' law. <https://ifex.org/kyrgyz-president-signs-russian-style-foreign-agents-law/>
- Isaacs, R. (2020) The Role of Party Interest Articulation in the Personalist–Authoritarian Regimes of the Central Asian Republics of Kazakhstan, Turkmenistan, and Tajikistan, *Problems of Post-Communism*, 67:4–5, 375–387, DOI: 10.1080/10758216.2019.1645606
- Kabiri, M. (2007). Tadjikistan: Analyse comparative du Parti de la renaissance islamique et du Hizb al-Tahrir al-islami. *Asie Centrale*, 13(1), 81–93. <https://journals.openedition.org/asiacentrale/81>
- Kassenova, T. (2016). Banning nuclear testing: lessons from the Semipalatinsk nuclear testing site. *The Nonproliferation Review*, 23(3–4), 329–344. <https://doi.org/10.1080/10736700.2016.1264136>
- Kassenova, T. (2024, October 1). Kazakhstan's Nuclear Power Conundrum. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2024/10/kazakhstans-nuclear-power-conundrum/>
- Katënëva, J. (2024). Rossiya i Tadjikistan provodyat sovместnye antiterroristicheskie ucheniya. *Parlamentskaya Gazeta*. <https://www.pnp.ru/social/rossiya-i-tadjikistan-provodyat-sovместnye-antiterroristicheskie-ucheniya.html>
- Khovar. (2023). Glava gosudarstva Emomali Rakhmon v Khoroge otkryl predpriyatie po proizvodstvu metallicheskih konstruksiy. <https://khover.tj/rus/2023/08/glava-gosudarstva-emomali-rahmon-v-horoge-otkryl-predpriyatie-po-proizvodstvu-metallicheskih-konstruksij/>
- Kiparoidze, M. (2021). Turkmenistan pursues opposition figures living abroad. *Coda Media*. <https://www.codastory.com/disinformation/turkmenistan-opposition/>
- Kudaibergenova, D. T., & Laruelle, M. (2022). Making sense of the January 2022 protests in Kazakhstan: failing legitimacy, culture of protests, and elite readjustments. *Post-Soviet Affairs*, 38(6), 441–459.
- Kumar, Sanjay. (2025) Celebrating 30th anniversary of Turkmenistan's Permanent Neutrality in 2025: International Year of Peace and Trust. *The Korea Herald* <https://www.koreaherald.com/article/10409356>
- Kurbanova, Z. (2023). The specificity of acquisition of state independence in the Central Asian Republics. *Siberia Humanitarian* 3, 104–115 <https://doi.org/10.32324/2949-1568-2023-3-104-115> <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/95808>
- Kurmangazinova, N. (2023). Sud prigovoril Marata Zhylanbaeva k 7 godam tyurmy. *Vlast.kz*. Retrieved January 2, 2025, from <https://vlast.kz/novosti/57781-sud-prigovoril-maratf-zhylanbaeva-k-7-godam-turmy.html>

Kuś, Ł. (2024). Large increase in container transport by rail from China to Europe in 1Q 2024. IntermodalNews EU. <https://intermodalnews.eu/2024/04/12/large-increase-in-container-transport-by-rail-from-china-to-europe-in-1q-2024/>

Lechaux, T. (2024). Les frontières d'Asie centrale: Pierre angulaire du trafic d'opiacés afghans? Institut de Relations Internationales et Stratégiques (IRIS). <https://www.iris-france.org/les-frontieres-dasie-centrale-pierre-angulaire-du-traffic-dopiacés-afghans>

Łoskot-Strachota, A. & Michalski, A. (2024). The start of a process? Turkey and Turkmenistan are planning gas cooperation. OSW Centre for Eastern Studies. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-03-29/start-a-process-turkey-and-turkmenistan-are-planning-gas-cooperation>

Minority Rights. (2024). Pamiris in Tajikistan. <https://minorityrights.org/communities/pamiris/>

Mirzoev, N. M., & Sanginov, D. N. (2020). Nacional'nye interesy vo vneshnej politike Respubliki Tadjikistan. Дошиғоғи миллии Тоҷикистон. <https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnye-interesy-vo-vneshney-politiki-respubliki-tadjikistan>

Moldagali, B. (2024). Mazhilis prinyal zakon o mass-media, razreshayushchiy otkazyvat' v akkreditatsii inostrannym SMI. Vlast.kz. Retrieved January 2, 2025, from <https://vlast.kz/novosti/59808-mazilis-prinal-zakon-o-mass-media-razresausij-otkazyvat-v-akkreditacii-inostrannym-smi.html>

Mrini, R. (2024). Forging sustainable transport connectivity: Enhancing EU-Central Asia transportation through the Trans-Caspian Corridor. European Institute for Asian Studies. <https://eias.org/policy-briefs/forging-sustainable-transport-connectivity-enhancing-eu-central-asia-transportation-through-the-trans-caspian-corridor/>

Mukhamediyev, B., Bimendiyeva, L., Dauliyeva, G., & Temerbulatova, Z. (2023). Unrest in Kazakhstan: Economic background and causes. Cogent Economics & Finance, 11(2), 2263305.

NUR.KZ. (2024). Kazakhstan i Rossiya: novye gorizonty strategicheskogo partnerstva. NUR.KZ. Retrieved January 3, 2025, from <https://www.nur.kz/politics/universe/2192888-tokaev-napisal-statyu-dlya-rossiyskogo-izdaniya/>

Nyshanbayev, N., Bekov, K., Baizakova, Z., & Amangeldy, A. (2024). The Republic of Kazakhstan's multi-vector foreign policy. New Perspectives, DOI: 10.1177/2336825X241308432.

Olimova, S. (2007). La jeunesse du Tadjikistan face à l'islam et à l'islamisme. Asie Centrale, 13(1), 91-105. <https://journals.openedition.org/asiacentrale/91>

O'Byrne, D. (2024). Turkmenistan: Another wrong turn taking Ashgabat into gas-export dead end. Eurasia Net. <https://eurasianet.org/turkmenistan-another-wrong-turn-taking-ashgabat-into-gas-export-dead-end>

O'Byrne, D. (2023). Turkmenistan signals major change in energy-export stance. Eurasianet. <https://eurasianet.org/turkmenistan-signals-major-change-in-energy-export-stance>

Ozat, M., & Nelson, H. (2023). The Middle Corridor: The beginning of the end for Russia's Northern Corridor? Caspian Policy Center. <https://www.caspianpolicy.org/research/energy-and-economy-program-eeep/the-middle-corridor-the-beginning-of-the-end-for-russias-northern-corridor>

Panfilova, V. (2022). Dushanbe na Pamire provel specoperaciju. Nezavisimaya Gazeta. https://www.ng.ru/cis/2022-05-18/1_8438_pamir.html

Pannier, B. (2024a). PANNIER: Russia is pushing Turkmenistan out of the natural gas market. bne IntelliNews. <https://www.intellinews.com/pannier-russia-is-pushing-turkmenistan-out-of-the-natural-gas-market-326833/>

Pannier, B. (2024b) After Long Search, Turkmenistan Finally Finds a New Gas Customer – Iraq. The Times of Central Asia. <https://timesca.com/after-long-search-turkmenistan-finally-finds-a-new-gas-customer-iraq/>

Pannier, B. (2021). The Making of Mirziyoyev's Uzbekistan. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2021/09/the-making-of-mirziyoyevs-uzbekistan/>

Pannier, B. (2018). How Shavkat Mirziyoev Became Uzbekistan's Supreme Leader. RFE/RL. <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-mirziyoev-consolidation-of-power/29016113.html>

Radio Azattyk. (2024). «"Degradiruyushchaya demokratiya" v Kazakhstane i drugikh stranakh Tsentral'noy Azii. Azattyq.org. Retrieved January 2, 2025, from <https://rus.azattyq.org/a/32425141.html>

Radio Azattyk. (2023). Protest neftyanikov v stolitse, zaderzhaniya i vystupleniya na zapade Kazakhstana: chto proizoshlo. Azattyq.org. Retrieved January 2, 2025, from <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-astana-detention-of-protesting-unemployed-oil-workers-from-zhanaozen/32359938.html>

Radio Svoboda. (2023). V Kazakhstane lishili mandata deputata, podderzhavshego vtorzhenie v Ukrainu. Svoboda.org. Retrieved January 2, 2025, from <https://www.svoboda.org/a/v-kazahstane-lishili-mandata-deputata-podderzhavshego-vtorzhenie-v-ukrainu/32232364.html>

Reuters. (2024a). Kyrgyzstan parliament adopts Russian-style 'foreign agents' bill. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/kyrgyzstan-parliament-adopts-russian-style-foreign-agents-bill-2024-03-14/>

Reuters. (2024b). Kyrgyzstan adopts law targeting foreign-funded NGOs. <https://www.reuters.com/world/europe/kyrgyzstan-adopts-law-targeting-foreign-funded-ngos-2024-04-02/>

Reuters. (2025). Kyrgyzstan and Tajikistan sign deal to end long-running border dispute. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/kyrgyzstan-tajikistan-sign-deal-end-long-running-border-dispute-2025-03-13/>

Roche, S., & Hohmann, S. (2017). Between the central laws of Moscow and local particularity: the reproduction of subgroups in the south of Tajikistan. In P. Kraeger, & A. Bochow (Eds.), *Fertility, conjuncture, difference: anthropological approaches to the heterogeneity of modern fertility declines* (1. ed., pp. 101-132). New York; Oxford: Berghahn.

Roche, S. (2014). Domesticating youth: Youth bulges and their socio-political implications in Tajikistan. https://tartuulikool-my.sharepoint.com/personal/laurval_ut_ee/_layouts/15/onedrive.aspx

Romashkina, S., & Loginova, O. (2022). Pravo na pravdu. Vlast.kz. Retrieved January 2, 2025, from <https://vlast.kz/obsshestvo/50280-pravo-na-pravdu.html>

Sadozai, M., & Blondin, S. (2022). Interethnic relations in Tajikistan. *Nationalities Papers*, 50(6), 1–18. DOI: 10.1080/10758216.2022.2149557

Sattarov, R. (2023). A Reformer's Conundrum: How the Uzbek Regime Undermines Its Own Stability. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/05/a-reformers-conundrum-how-the-uzbek-regime-undermines-its-own-stability?lang=en>

Shayan, F. and Basiri, M. A. (2023). An Analysis of Energy Relationship among Iran, Turkmenistan and Turkey from the Perspective of Regional Integration. *Central Eurasia Studies*, 15(2), 241–263. doi: 10.22059/jcep.2023.349822.450106

Soysal, D. (2025). 2025 has been declared as the "International Year of Peace and Trust" in Turkmenistan. *Eurasia Magazine*. <https://eurasiamagazine.com/2025-has-been-declared-as-the-international-year-of-peace-and-trust-in-turkmenistan>

SpecialEurasia OSINT Team. (2025a). EU-Central Asia meeting in Ashgabat. Special Eurasia. <https://www.specialeurasia.com/2025/03/29/eu-central-asia-meeting-ashgabat>

SpecialEurasia OSINT Team. (2025b). Tajikistan, Uzbekistan and Kyrgyzstan's leaders signed a historical agreement in Khujand. Special Eurasia. <https://www.specialeurasia.com/2025/03/31/khujand-declaration-central-asia>

Sullivan, C. J. (2020). Neutrality in Perpetuity: Foreign Policy Continuity in Turkmenistan. *Asian Affairs*, 51(4), 779–794. <https://doi.org/10.1080/03068374.2020.1826753>

Szulecki, K., & Overland, I. (2023). Russian nuclear energy diplomacy and its implications for energy security in the context of the war in Ukraine. *Nature Energy*, 8(4), 413–421. <https://doi.org/10.1038/s41560-023-01228-5>

Tajikistan Economic Update. (2024). Focusing on the footprint of state-owned enterprises and competitive neutrality. World Bank. <https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/publication/economic-update-summer-2024>

Terzyan, A. (2025). Human Rights in Uzbekistan: Progress within Limits under Shavkat Mirziyoyev. *Modern Diplomacy*. <https://modern diplomacy.eu/2025/01/25/human-rights-in-uzbekistan-progress-within-limits-under-shavkat-mirziyoyev/>

The Economist. (2019). Which nation improved the most in 2019. <https://www.economist.com/leaders/2019/12/21/which-nation-improved-the-most-in-2019>

- Atom Media. (2024). The Russian Federation and Uzbekistan sign an agreement on the construction of a small nuclear power plant. <https://atommedia.online/en/2024/05/27/rossijskaya-federaciya-i-uzbekistan-po/>
- The Times. (2024). Kyrgyzstan's trade booms as back door to Russia. <https://www.thetimes.co.uk/article/kyrgyzstans-trade-booms-as-back-door-to-russia-kqtpsqn0f>
- Tlegenova, A., & Beysembaev, S. (2024). Have President Tokayev's reforms delivered a "New Kazakhstan"? Carnegie Endowment for International Peace. Retrieved January 2, 2025, from <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2024/09/tokayev-kazakhstan-reforms?lang=en>
- Toktogulov, B. (2021). Uzbekistan's Foreign Policy Under Mirziyoyev: Change Or Continuity? Eurasian Research Journal, ERJ, Vol. 4, No. 1, 49-67, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2224459>
- Umarova, A. (2023). Challenges To Democratic Market Reforms in Uzbekistan and the Risks of State Capture From State-Owned Enterprises. Center for International Private Enterprise. <https://www.cipe.org/blog/2023/02/21/challenges-to-democratic-market-reforms-in-uzbekistan-and-the-risks-of-state-capture-from-state-owned-enterprises/>
- Vaal, T. (2023). Za rasprostranenie lozhnoi informatsii budet shtraf do 20 MRP ili arest do 10 sutok. Vlast.kz. Retrieved January 2, 2025, from <https://vlast.kz/novosti/55508-za-rasprostranenie-loznoj-informacii-budet-straf-do-20-mrp-ili-arest-do-10-sutok-mvd.html>
- Walter, W. (2022). Challenges and opportunities of the Middle Corridor. German Economic Team. <https://www.german-economic-team.com/en/newsletter/challenges-and-opportunities-of-the-middle-corridor/>
- Weisskopf, A. (2025). Sammit ES i stran Central'noj Azii v Samarkande: jeffekt est'. Deutsche Well. <https://www.dw.com/ru/sammit-es-i-stran-centralnoj-azii-v-samarkande-effekt-est/a-72144272>
- Yakub, S. (2024). China increases gas imports from Turkmenistan for green energy transition. It's impact is unclear. Global Voices. <https://globalvoices.org/2024/06/06/china-increases-gas-imports-from-turkmenistan-for-green-energy-transition-its-impact-is-unclear/>
- Zabortseva, Y. N. (2018). Niyazov's Ideology and its Symbolism: The Cult of the Leader, Nationalism and its Suppression of Critical Thinking. Politics, Religion & Ideology, 19(4), 510-530. <https://doi.org/10.1080/21567689.2018.1538663>
- Zanatta, L. (2023). EU–Turkmenistan Energy Cooperation Failure: It is not only about Geopolitics. European Studies in the Caucasus, 3, 131-163, https://www.ibidem.eu/out/media/vlb_9783838275741_2.pdf#page=132
- Zevaco, A. (2011). Chant du destin et identité nationale: La promotion du falak tadjik. Asie Centrale, 13(1), 149-164. <https://journals.openedition.org/asiacentrale/1497>
- Zhang, G. (2023). Contrasting rail freight trends between China and Europe. Upply. <https://market-insights.upply.com/en/contrasting-rail-freight-trends-between-china-and-europe>